

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια
(3. Abhidhamma Piṭaka - Aṭṭhakathā)
2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης (2. Vibhaṅga-aṭṭhakathā)
1. Ανάλυση των συναθροισμάτων (1. Khandhavibhaṅgo)

PaliVerse

2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Abhidhammapiṭake

Sammohavinodanī nāma

Vibhaṅga-aṭṭhakathā

1. Khandhavibhaṅgo

1. Suttantabhājanīyavaṇṇanā

Catusaccadaso nātho, catudhā dhammasaṅgaṇiṃ;
Pakāsayitvā sambuddho, tasseva samanantaraṃ.

Upeto buddhadhammehi, aṭṭhārasahi nāyako;
Aṭṭhārasannaṃ khandhādi-vibhaṅgānaṃ vasena yaṃ.

Vibhaṅgaṃ desayī satthā, tassa saṃvaṇṇanākkamo;
Idāni yasmā sampatto, tasmā tassatthavaṇṇanaṃ.

Karissāmi vigāhetvā, porāṇaṭṭhakathānayaṃ;
Saddhamme gāraṃ katvā, taṃ suṇātha samāhitāti.

1. Pañcakkhandhā - rūpakkhando...pe... viññāṇakkhandhoti idaṃ vibhaṅgappakaraṇassa ādibhūte khandhavibhaṅge suttantabhājanīyaṃ nāma. Tattha pañcāti gaṇanaparicchedo. Tena na tato heṭṭhā na uddhanti dasseti. Khandhāti paricchinnaḍḍhammanidassanaṃ. Tatrāyaṃ khandha-saddo sambahulesu ṭhānesu dissati - rāsīmhi, guṇe, paṇṇattiyaṃ, ruḷhiyanti. “Seyyathāpi, bhikkhave, mahāsamudde na sukaraṃ udakassa pamāṇaṃ gahetuṃ - ettakāni udakāḷhakānīti vā ettakāni udakāḷhakasatānīti vā ettakāni udakāḷhakasahassānīti vā ettakāni udakāḷhakasatasahassānīti vā, atha kho asaṅkhyeyyo appameyyo mahāudakakkhandhotveva saṅkhyāṃ gacchatī”tiādīsu hi rāsito khandho nāma. Nahi parittakaṃ udakaṃ udakakkhandhoti vuccati, bahukameva vuccati. Tathā na parittako rajo rajakkhandho, na appamattakā gāvo gavakkhandho, na appamattakaṃ balaṃ balakkhandho, na appamattakaṃ puññaṃ puññakkhandhoti vuccati. Bahukameva hi rajo rajakkhandho, bahukāva gavādayo gavakkhandho, balakkhandho, puññakkhandhoti vuccanti. “Sīlakkhandho samādhikkhandho”tiādīsu pana guṇato khandho nāma. “Addasā kho bhagavā mahantaṃ dārukkhandhaṃ gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamāna”nti. Ettha paṇṇattito khandho nāma. “Yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ...pe... viññāṇaṃ viññāṇakkhandho”tiādīsu ruḷhito khandho nāma. Svāyamidha rāsito adhippeto. Ayañhi khandhaṭṭho nāma piṇḍaṭṭho pūgaṭṭho ghaṭṭho rāsaṭṭho. Tasmā ‘rāsīlakkhaṇā khandhā’ti veditabbā. Koṭṭhāsaṭṭhotipi vattuṃ vaṭṭati; lokasmiñhi iṇaṃ gahetvā codiyamānā ‘dvīhi khandhehi dassāma, tīhi khandhehi dassāmā’ti vadanti. Iti ‘koṭṭhāsalakkhaṇā khandhā’tipi vattuṃ vaṭṭati.

Evamettha rūpakkhandhoti rūparāsi rūpakotṭhāso, vedanākkhandhoti vedanārāsi vedanākotṭhāsoti iminā nayena saññākkhandhādīnaṃ attho veditabbo.

Ettāvatā sammāsambuddho yvāyaṃ “cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyarūpa”nti atītānāgatapaccuppannādīsu ekādasasu okāsesu vibhatto ‘pañcavīsati rūpakotṭhāsā’ti ca ‘channavuti rūpakotṭhāsā’ti ca evaṃpabhedo rūparāsi, taṃ sabbamaṃ paripiṇḍetvā rūpakkhandho nāmāti dassesi. Yo panāyaṃ “sukhā vedanā, dukkhā vedanā, adukkhamasukhā vedanā”ti tesuyeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikavedanārāsi, taṃ sabbamaṃ paripiṇḍetvā vedanākkhandho nāmāti dassesi. Yo panāyaṃ “cakkhusamphassajā saññā...pe... manosamphassajā saññā”ti tesuyeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikasaññārāsi, taṃ sabbamaṃ paripiṇḍetvā saññākkhandho nāmāti dassesi. Yo panāyaṃ “cakkhusamphassajā cetanā...pe... manosamphassajā cetanā”ti tesuyeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikacetanārāsi, taṃ sabbamaṃ paripiṇḍetvā saṅkhārakkhandho nāmāti dassesi. Yo panāyaṃ “cakkhuviññāṇaṃ, sotaghānajaivhākāyaviññāṇaṃ, manodhātu, manoviññāṇadhātū”ti tesuyeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikacittārāsi, taṃ sabbamaṃ paripiṇḍetvā viññāṇakkhandho nāmāti dassesi.

Apicettha sabbampi catusamuṭṭhānikaṃ rūpaṃ rūpakkhandho, kāmāvacaraaṭṭhakusalacittādīhi ekūnanavuticittehi saḥajāta vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādayo dhammā saṅkhārakkhandho, ekūnanavuti cittāni viññāṇakkhandhoti. Evampi pañcasu khandhesu dhammaparicchedo veditabbo.

1. Rūpakkhandhaniddeso

2. Idāni te rūpakkhandhādayo vibhajitvā dassetuṃ tattha katamo rūpakkhandhotiādīmāha. Tattha tatthāti tesu pañcasu khandhesu. Katamoti kathetukamyatāpucchā. Rūpakkhandhoti pucchitadhammanidassanaṃ. Idāni taṃ vibhajanto yaṃ kiñci rūpantiādīmāha. Tattha yaṃ kiñcīti anavasesapariyādānaṃ. Rūpanti atippasaṅganiyamaṃ. Evaṃ padadvayenāpi rūpassa anavasesapariggaho kato hoti.

Tattha kenaṭṭhena rūpanti? Ruppanaṭṭhena rūpaṃ. Vuttañhetam bhagavatā -

“Kiñca, bhikkhave, rūpaṃ vadetha? Ruppātīti kho, bhikkhave, tasmā rūpanti vuccatī. Kena ruppātī? Sītenapi ruppātī, uñhenapi ruppātī, jighacchāyapi ruppātī, pipāsāyapi ruppātī, ḍaṃsamakasavātātapasarisapasamphassenapi ruppātī. Ruppātīti kho, bhikkhave, tasmā rūpanti vuccatī”ti.

Tattha kinti kāraṇapucchā; kena kāraṇena rūpaṃ vadetha, kena kāraṇena taṃ rūpaṃ nāmāti attho. Ruppātīti ettha itīti kāraṇuddeso. Yasmā ruppātī tasmā rūpanti vuccatīti attho. Ruppātīti kuppātī ghaṭṭīyati pīlīyati bhijjatīti attho. Evaṃ iminā ettakena ṭhānena ruppanaṭṭhena rūpaṃ vuttaṃ. Ruppanalakkaṇena rūpantipi vattum vaṭṭati. Ruppanalakkaṇaṇhetam.

Sītenapi ruppātītiādīsu pana sītena tāva ruppanaṃ lokantarikaniraye pākaṭaṃ. Tiṇṇaṃ tiṇṇañhi cakkavālānaṃ antare ekeko lokantarikanirayo nāma hoti aṭṭhajojanasahassappamaṇo, yassa neva heṭṭhā pathavī atthi, na upari candimasūriyadīpamaṇiāloko, niccandhakāro. Tattha nibbattasattānaṃ tigāvuto

āsivisadaṭṭhādīnaṃ vasena veditabbaṃ.

Idāni 'yaṃ kiñci rūpa'nti padena saṃgahitaṃ
pañcavīsatiakoṭṭhāsachannavutikoṭṭhāsappabhedāṃ sabbampi rūpaṃ
atītādiakoṭṭhāsesu pakkhipitvā dassetuṃ atītānāgatapaccuppannanti āha. Tato paraṃ
tadeva ajjhataḍḍakādīsū catūsū dukkhesu pakkhipitvā dassetuṃ ajjhataṃ vā bahiddhā
vātiādi vuttaṃ. Tato paraṃ sabbampetaṃ ekādasasu padesesu pariyādiyitvā
dassitaṃ rūpaṃ ekato piṇḍaṃ katvā dassetuṃ tadekajjhantiādi vuttaṃ.

Tattha tadekajjhanti taṃ ekajjhaṃ; abhisaññūhitvāti abhisamharitvā;
abhisaṅkhipitvāti saṅkhepaṃ katvā; idaṃ vuttaṃ hoti - sabbampetaṃ vuttappakāraṃ
rūpaṃ ruppanalakkhaṇasaṅkhāte ekavidhabhāve paññāya rāsiṃ katvā rūpakkhandaḥ
nāmāti vuccatīti. Etena sabbampi rūpaṃ ruppanalakkhaṇe rāsibhāvūpagamanena
rūpakkhandaḥ hoti dassitaṃ hoti. Na hi rūpato añño rūpakkhandaḥ nāma atthi. Yathā ca
rūpaṃ, evaṃ vedanādayopi vedayitalakkhaṇādīsū rāsibhāvūpagamanena. Na hi
vedanādīhi aññe vedanākkhandhādayo nāma atthi.

3. Idāni ekekasmim okāse pakkhittaṃ rūpaṃ visuṃ visuṃ bhājetvā dassento tattha
katamaṃ rūpaṃ atītantiādimāha. Tattha tatthāti ekādasasu okāsesu pakkhipitvā
ṭhapitamātikāya bhummaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - atītānāgatapaccuppannantiādinā
nayena ṭhapitāya mātikāya yaṃ atītaṃ rūpanti vuttaṃ, taṃ katamanti? Iminā
upāyena sabbapucchāsu attho veditabbo. Atītaṃ niruddhantiādinī padāni
nikkhepakaṇḍassa atītattikabhājanīyavaṇṇanāyaṃ vuttāneva. Cattāro ca
mahābhūtāti idaṃ atītanti vuttarūpassa sabhāvadassanaṃ. Yathā cettha evaṃ
sabbattha attho veditabbo. Iminā idaṃ dasseti - atītarūpampi bhūtāni ceva bhūtāni
upādāya nibbattarūpaṇca, anāgatampi...pe... dūrasantikampi. Na hi bhūtehi ceva
bhūtāni upādāya pavattarūpato ca aññaṃ rūpaṃ nāma atthīti.

Aparo nayo - atītaṃsena saṅgahitanti atītaakoṭṭhāseneva saṅgahitaṃ, ettheva
gaṇanaṃ gataṃ. Kinti? Cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ
upādāyarūpanti. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.
Anāgatapaccuppannaniddesapadānipi heṭṭhā vuttatthāneva.

Idaṃ pana atītānāgatapaccuppannaṃ nāma suttantapariyāyato
abhidhammaniddesatoti duvidhaṃ. Taṃ suttantapariyāye bhavena paricchinnaṃ.
Paṭisandhito hi paṭṭhāya atītabhavesu nibbattaṃ rūpaṃ, anantarabhava vā
nibbattaṃ hotu kappakoṭṭisatasahassamatthake vā, sabbaṃ atītameva nāma. Cutito
paṭṭhāya anāgatabhavesu nibbattanakarūpaṃ, anantarabhava vā nibbattaṃ hotu
kappakoṭṭisatasahassamatthake vā, sabbaṃ anāgatameva nāma.
Cutipaṭisandhianantare pavattarūpaṃ paccuppannaṃ nāma. Abhidhammaniddese
pana khaṇena paricchinnaṃ. Tayo hi rūpassa khaṇā - uppādo, ṭhiti, bhaṅgoti. Ime
tayo khaṇe patvā niruddhaṃ rūpaṃ, samanantaraniruddhaṃ vā hotu atīte
kappakoṭṭisatasahassamatthake vā, sabbaṃ atītameva nāma. Tayo khaṇe
asampattaṃ rūpaṃ, ekacittakkhaṇamattena vā asampattaṃ hotu anāgate
kappakoṭṭisatasahassamatthake vā, sabbaṃ anāgatameva nāma. Ime tayo khaṇe
sampattaṃ rūpaṃ pana paccuppannaṃ nāma. Tattha kiñcāpi idaṃ
suttantabhājanīyaṃ, evaṃ santēpi abhidhammaniddeseneva
atītānāgatapaccuppannarūpaṃ niddiṭṭhanti veditabbaṃ.

Aparo nayo - idaṃhi rūpaṃ addhāsantatisamayakhaṇavasena catudhā atītaṃ nāma
hoti. Tathā anāgatapaccuppannaṃ. Addhāvasena tāva ekassa ekasmim bhava

paṭisandhito pubbe atītaṃ, cutito uddhaṃ anāgataṃ, ubhinnamantare paccuppannaṃ. Santativasena sabhāgaekautusamuṭṭhānaṃ ekāhārasamuṭṭhānañca pubbāpariyavasena pavattamānaṃ paccuppannaṃ. Tato pubbe visabhāgautuāhārasamuṭṭhānaṃ atītaṃ, pacchā anāgataṃ. Cittajaṃ ekavīthiekajavanaekasamāpattisamuṭṭhānaṃ paccuppannaṃ. Tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ. Kammasamuṭṭhānassa pāṭiyekkaṃ santativasena atītādibhedo natthi. Tesaññeva pana utuāhāracittasamuṭṭhānānaṃ upatthambhakavasena tassa atītādibhedo veditabbo. Samayavasena ekamuhuttapubbaṇhasāyanharattidivādisu samayesu santānavasena pavattamānaṃ taṃ taṃ samayaṃ paccuppannaṃ nāma. Tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ. Khaṇavasena uppādādikkhaṇattayapariyāpannaṃ paccuppannaṃ nāma. Tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ.

Apica atikkahetupaccayakiccaṃ atītaṃ. Niṭṭhitahetukiccaṃ aniṭṭhitapaccayakiccaṃ paccuppannaṃ. Ubhayakiccamasampattaṃ anāgataṃ. Sakiccakkaṇe vā paccuppannaṃ. Tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ. Ettha ca khaṇādikathāva nippariyāyā, sesā sapariyāyā. Tāsu nippariyāyakathā idha adhippetā. Ajjhataḍḍakassāpi niddesapadāni heṭṭhā ajjhataṭṭikaniddese vuttatthāneva. Oḷārikādīni rūpaṇḍavaṇṇanāyaṃ vuttatthāneva.

6. Hīnadukaniddese tesam tesam sattānanti bahūsu sattesu sāmivacanaṃ. Aparassāpi aparassāpīti hi vuccamāne divasampi kappasatasahassampi vadanto ettakameva vadeyya. Iti satthā dvīheva padehi anavasese satte pariyādiyanto ‘tesam tesam sattāna’nti āha. Ettakena hi sabbampi aparadīpanaṃ siddhaṃ hoti. Uññātanti avamataṃ. Avaññātanti vambhetvā ñātaṃ. Rūpanti na veditaṃ. Hīlanti agahetabbaṭṭhena khittaṃ chaḍḍitaṃ, jigucchitanti vadanti. Paribhūtaṃ kimetenāti vācāya paribhaviṃtaṃ. Acittikanti na garukataṃ. Hīnanti lāmakam. Hīnamatanti hīnanti mataṃ, lāmakam katvā ñātaṃ. Hīnasammatanti hīnanti loke sammatam, hīnehi vā sammatam, gūthabhakkhehi gūtho viya. Aniṭṭhanti appiyaṃ, paṭilābhatthāya vā apariyesitaṃ. Sacepi naṃ koci pariyeseyya, pariyesatu. Etassa pana ārammaṇassa etadeva nāmaṃ. Akantanti akāmitaṃ, nissirikaṃ vā. Amanāpanti manasmim na appitaṃ. Tādisaṇhi ārammaṇaṃ manasmim na appīyati. Atha vā manam appāyati vaḍḍhetīti manāpaṃ, na manāpaṃ amanāpaṃ.

Aparo nayo - aniṭṭhaṃ sampattivirahato. Taṃ ekantena kammasamuṭṭhānesu akusalakammasamuṭṭhānaṃ. Akantaṃ sukhasa ahētubhāvato. Amanāpaṃ dukkhasa hetubhāvato. Rūpā saddāti idamassa sabhāvadīpanaṃ. Imasmiñhi pade akusalakammajavasena aniṭṭhā pañca kāmagaṇā vibhattā. Kusalakammajaṃ pana aniṭṭhaṃ nāma natthi, sabbam itṭhameva.

Paṇītapadaniddeso vuttapaṭipakkhanayena veditabbo. Imasmim pana pade kusalakammajavasena itṭhā pañca kāmagaṇā vibhattā. Kusalakammajañhi aniṭṭhaṃ nāma natthi, sabbam itṭhameva. Yathā ca kammajesu evaṃ utusamuṭṭhānādīsūpi itṭhāniṭṭhatā atthi evāti imasmim duke itṭhāniṭṭhārammaṇaṃ paṭivibhattanti veditabbaṃ. Ayaṃ tāva ācariyānaṃ samānatthakathā. Vitaṇḍavādī panāha - itṭhāniṭṭhaṃ nāma pāṭiyekkaṃ paṭivibhattaṃ natthi, tesam tesam rucivasena kathitaṃ.

Yathāha -

“Manāpapariyantam khvāham, mahārāja, pañcasu kāmaguṇesu agganti vadāmi. Teva, mahārāja, rūpā ekaccassa manāpā honti, ekaccassa amanāpā honti. Teva, mahārāja, saddā, gandhā, rasā, phoṭṭhabbā ekaccassa manāpā honti, ekaccassa amanāpā hontī”ti.

Evam yasmā teyeva rūpādayo eko assādeti abhinandati, tattha lobham uppādeti. Eko kujjhati paṭihaññati, tattha dosam uppādeti. Ekassa iṭṭhā honti kantā manāpā, ekassa aniṭṭhā akantā amanāpā. Eko cete ‘iṭṭhā kantā manāpā’ti dakkhiṇato gaṇhāti, eko ‘aniṭṭhā akantā amanāpā’ti vāmato. Tasmā iṭṭhāniṭṭham nāma pāṭiyekkam paṭivibhattam nāma natthi. Paccantavāsīnañhi gaṇḍupādāpi iṭṭhā honti kantā manāpā, majjhimadesavāsīnam atijegucchā. Tesañca moramaṃsādīni iṭṭhāni honti, itaresam tāni atijegucchānīti.

So vattabbo - “kiṃ pana tvam iṭṭhāniṭṭhārammaṇam pāṭiyekkam paṭivibhattam nāma natthīti vadesī”ti? “Āma natthī”ti vadāmi. Puna tattheva yāvatatiyam patitṭhāpetvā pañho pucchitabbo - “nibbānam nāma iṭṭham udāhu aniṭṭha”nti? Jānamāno “iṭṭha”nti vakkhati. Sacepi na vadeyya, mā vadatu. Nibbānam pana ekantaiṭṭhameva. “Nanu eko nibbānassa vaṇṇe kathiyamāne kujjhitvā - ‘tvam nibbānassa vaṇṇam kathesi, kiṃ tattha annapānamālāgandhavilepanasayanacchādanasamiddhā pañca kāmaguṇā atthī’ti vatvā ‘natthī’ti vutte ‘alam tava nibbānenā’ti nibbānassa vaṇṇe kathiyamāne kujjhitvā ubho kaṇṇe thaketīti iṭṭhetam. Etassa pana vasena tava vāde nibbānam aniṭṭham nāma hoti. Na panetaṃ evam gahetabbam. Eso hi viparītasāññāya katheti. Saññāvipallāsena ca tadeva ārammaṇam ekassa iṭṭham hoti, ekassa aniṭṭham”.

Iṭṭhāniṭṭhārammaṇam pana pāṭiyekkam vibhattam atthīti. Kassa vasena vibhattanti? Majjhimakasattassa. Idañhi na atiissarānam mahāsammatamahāsudassanadhammāsokādīnam vasena vibhattam. Tesañhi dibbakappampi ārammaṇam amanāpam upaṭṭhāti. Na atiduggatānam dullabhannapānānam vasena vibhattam. Tesañhi kaṇḍajakabhattachasitthānīpi pūtimaṃsarasopi atimadhuro amatasadiso ca hoti. Majjhimakānam pana gaṇakamahāmattasetṭhikuṭumbikavāṇijādīnam kālena iṭṭham kālena aniṭṭham labhamānānam vasena vibhattam. Evarūpā hi iṭṭhāniṭṭham paricchinditum sakkontīti.

Tipiṭakacūḷanāgatthero panāha - “iṭṭhāniṭṭham nāma vipākavaseneva paricchinnaṃ, na javanavasena. Javanam pana saññāvipallāsavasena iṭṭhasmiṃyeva rajjati, iṭṭhasmiṃyeva dussati; aniṭṭhasmiṃyeva rajjati, aniṭṭhasmiṃyeva dussatī”ti. Vipākavaseneva panetaṃ ekantato paricchiijati. Na hi sakkā vipākacittam vañcetum. Sace ārammaṇam iṭṭham hoti, kusalavipākam uppajjati. Sace aniṭṭham, akusalavipākam uppajjati. Kiñcāpi hi micchādiṭṭhikā buddham vā saṅgham vā mahācetiyaḍḍhīni vā ulārāni ārammaṇāni disvā akkhīni pidahanti, domanassam āpajjanti, dhammasaddam sutvā kaṇṇe thakenti, cakkhuviññāṇasotaviññāṇāni pana nesaṃ kusalavipākāneva honti.

Kiñcāpi gūthasūkarādayo gūthagandham ghāyitvā ‘khāditum labhissāmā’ti somanassajātā honti, gūthadassane pana tesam cakkhuviññāṇam, tassa gandhaghāyane ghānaviññāṇam, rasasāyane jivhāviññāṇaṃ ca akusalavipākameva hoti. Bandhitvā varasayane sayāpitasūkaro ca kiñcāpi viravati, saññāvipallāsena panassa javanasmimyeva domanassam uppajjati, kāyaviññāṇam kusalavipākameva. Kasmā? Ārammaṇassa iṭṭhatāya.

Apica dvāravasenāpi iṭṭhāniṭṭhatā veditabbā. Sukhasamphassañhi gūthakalalam

cakkhudvāraghānadvāresu anittṭhaṃ, kāyadvāre itṭṭhaṃ hoti. Cakkavattino maṇiratanena pothiyamānassa, suvaṇṇasūle uttāsitaṃ ca maṇiratanasuvaṇṇasūlāni cakkhudvāre itṭhāni honti, kāyadvāre anittṭhāni. Kasmā? Mahādukkhassa uppādanato. Evaṃ itṭhānittṭhaṃ ekantato vipākeneva paricchijjatīti veditabbaṃ.

Taṃ taṃ vā panāti ettha na heṭṭhimanayo oloketabbo. Na hi bhagavā sammutimanāpaṃ bhindati, puggalamanāpaṃ pana bhindati. Tasmā taṃtaṃvāpanavaseneva upādāyupādāya hīnappaṇītataṃ veditabbā. Nerayikānañhi rūpaṃ koṭippattaṃ hīnaṃ nāma; taṃ upādāya tiracchānesu nāgasupaṇṇānaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tesampi rūpaṃ hīnaṃ; taṃ upādāya petānaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tesampi hīnaṃ; taṃ upādāya jānapadānaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tesampi hīnaṃ; taṃ upādāya gāmaḥojakānaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tesampi hīnaṃ; taṃ upādāya janapadasāmikānaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tesampi hīnaṃ; taṃ upādāya padesarājūnaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tesampi hīnaṃ; taṃ upādāya cakkavattirañño rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tassāpi hīnaṃ; taṃ upādāya bhummadevānaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tesampi hīnaṃ; taṃ upādāya cātumahārājikānaṃ devānaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma. Tesampi hīnaṃ; taṃ upādāya tāvatiṃsānaṃ devānaṃ rūpaṃ paṇītaṃ nāma...pe... akanittṭhadevānaṃ pana rūpaṃ matthakappattaṃ paṇītaṃ nāma.

7. Dūradukaniddese itthindriyādīni heṭṭhā vibhattāneva. Imasmiṃ pana duke duppariggahaṭṭhena lakkhaṇaduppaṭṭivijjhatāya sukhumarūpaṃ dūreti kathitaṃ. Sukhapariggahaṭṭhena lakkhaṇasuppaṭṭivijjhatāya oḷārikarūpaṃ santiketi. Kabaḷikārāhārapariyosāne ca niyyātanaṭṭhānēpi ‘idaṃ vuccati rūpaṃ dūre’ti na niyyātitaṃ. Kasmā? Duvidhañhi dūre nāma - lakkhaṇato ca okāsato cāti. Tattha lakkhaṇato dūreti na kathitaṃ, taṃ okāsato kathetabbaṃ. Tasmā dūreti akathitaṃ. Oḷārikarūpaṃ okāsato dūreti dassetuṃ aniyyātetvāva yaṃ vā panaññaṃpītiādīmāha. Santikapadaniddesepe eseva nayo. Tattha anāsanneti na āsanne, anupakaṭṭheti nissaṭe, dūreti dūramhi, asantiketi na santike. Idaṃ vuccati rūpaṃ dūreti idaṃ paṇṇarasavidhaṃ sukhumarūpaṃ lakkhaṇato dūre, dasavidhaṃ pana oḷārikarūpaṃ yevāpanakavasena okāsato dūreti vuccati. Santikapadaniddeso uttānatthoyeva.

Idaṃ vuccati rūpaṃ santiketi idaṃ dasavidhaṃ oḷārikarūpaṃ lakkhaṇato santike, pañcadasavidhaṃ pana sukhumarūpaṃ yevāpanakavasena okāsato santiketi vuccati. Kittakato paṭṭhāya pana rūpaṃ okāsavasena santike nāma? Kittakato paṭṭhāya dūre nāmāti? Pakatikathāya kathentānaṃ dvādasahattho savanūpacāro nāma hoti. Tassa orato rūpaṃ santike, parato dūre. Tattha sukhumarūpaṃ dūre hontaṃ lakkhaṇatopi okāsatopi dūre hoti; santike hontaṃ pana okāsatova santike hoti, na lakkhaṇato. Oḷārikarūpaṃ santike hontaṃ lakkhaṇatopi okāsatopi santike hoti; dūre hontaṃ okāsatova dūre hoti, na lakkhaṇato.

Taṃ taṃ vā panāti ettha na heṭṭhimanayo oloketabbo. Heṭṭhā hi bhindamāno gato. Idha pana na lakkhaṇato dūraṃ bhindati, okāsato dūrameva bhindati. Upādāyupādāya dūrasantikañhi ettha dassitaṃ. Attano hi rūpaṃ santike nāma; antokucchigatassāpi parassa dūre. Antokucchigatassa santike; bahiṭṭhitassa dūre. Ekamañce sayitassa santike; bahipamukhe ṭhitassa dūre. Antopariveṇe rūpaṃ santike; bahipariveṇe dūre. Antosaṅghārāme rūpaṃ santike; bahisaṅghārāme dūre. Antosīmāya rūpaṃ santike; bahisīmāya dūre. Antogāmakhette rūpaṃ santike;

bahigāmakkhette dūre. Antojanapade rūpaṃ santike; bahijanapade dūre.
Antorajjasīmāya rūpaṃ santike; bahirajjasīmāya dūre. Antosamudde rūpaṃ santike;
bahisamudderūpaṃ dūre. Antocakkavāḷe rūpaṃ santike; bahicakkavāḷe dūreti.

Ayaṃ rūpakkhandaṇḍeso.

2. Vedanākkhandhaṇḍeso

8. Vedanākkhandhaṇḍesādīsu heṭṭhā vuttasadisam pahāya apubbameva
vaṇṇayissāma. Yā kāci vedanāti catubhūmikavedanaṃ pariyādiyati. Sukhā
vedanātiādīni atītādivasena niddiṭṭhavedanaṃ sabhāvato dassetuṃ vuttāni. Tattha
sukhā vedanā atthi kāyikā, atthi cetasikā. Tathā dukkhā vedanā. Adukkhamasukhā
pana cakkhādayo pasādakāye sandhāya pariyāyena ‘atthi kāyikā, atthi cetasikā’.
Tattha sabbāpi kāyikā kāmāvacarā. Tathā cetasikā dukkhā vedanā. Cetasikā sukha
pana tebhūmikā. Adukkhamasukhā catubhūmikā. Tassā sabbappakārāyapi
santativasena, khaṇādivasena ca atītādibhāvo veditabbo.

Tattha santativasena ekavīthiekajavanaekasamāpattipariyāpannā,
ekavidhavisayasamāyogappavattā ca paccuppannā. Tato pubbe atītā, pacchā
anāgatā. Khaṇādivasena khaṇattayapariyāpannā pubbantāparantamajjhagatā
sakiccañca kurumānā vedanā paccuppannā. Tato pubbe atītā, pacchā anāgatā.
Tattha khaṇādivasena atītādibhāvaṃ sandhāya ayaṃ niddeso katoti veditabbo.

11. Oḷārikasukhumaniddese akusalā vedanātiādīni jātito oḷārikasukhumabhāvaṃ
dassetuṃ vuttāni. Dukkha vedanā oḷārikātiādīni sabhāvato. Asamāpannassa
vedanātiādīni puggalato. Sāsavātiādīni lokiyalokuttarato oḷārikasukhumabhāvaṃ
dassetuṃ vuttāni. Tattha akusalā tāva sadaraṭṭhena dukkhavipākāṭṭhena ca
oḷārikā. Kusalā niddaraṭṭhena sukhavipākāṭṭhena ca sukhumā. Abyākatā
nirussāṭṭhena avipākāṭṭhena ca sukhumā. Kusalākusalā saussāṭṭhena
savipākāṭṭhena ca oḷārikā. Abyākatā vuttanayeneva sukhumā.

Dukkha asāṭṭhena dukkhaṭṭhena ca oḷārikā. Sukhā sāṭṭhena sukhaṭṭhena ca
sukhumā. Adukkhamasukhā santaṭṭhena paṇiṭaṭṭhena ca sukhumā. Sukhadukkhā
khobhanaṭṭhena pharaṇaṭṭhena ca oḷārikā. Sukhavedanāpi hi khobheti pharati. Tathā
dukkhavedanāpi. Sukhañhi uppajjamānaṃ sakalasarīraṃ khobhentaṃ āluḷentaṃ
abhisandayamānaṃ maddayamānaṃ chādayamānaṃ sītodakaghaṭṭena
āsiñcayamānaṃ viya uppajjati. Dukkhaṃ uppajjamānaṃ tattaphālaṃ anto
pavesantaṃ viya tiṇukkāya bahi jhāpayamānaṃ viya uppajjati. Adukkhamasukhā
pana vuttanayeneva sukhumā. Asamāpannassa vedanā nānārammaṇe
vikkhittabhāvato oḷārikā. Samāpannassa vedanā ekattanimitteyeva caratīti sukhumā.
Sāsavā āsavuppattihetuto oḷārikā. Āsavacāro nāma ekanta oḷāriko. Anāsavā
vuttavipariyāyena sukhumā.

Tattha eko neva kusalattike kovido hoti, na vedanāttike. So ‘kusalattikaṃ rakkhāmī’ti
vedanāttikaṃ bhindati; ‘vedanāttikaṃ rakkhāmī’ti kusalattikaṃ bhindati. Eko ‘tikaṃ
rakkhāmī’ti bhūmantaraṃ bhindati. Eko na bhindati. Kathaṃ? “Sukhadukkhā vedanā
oḷārikā, adukkhamasukhā vedanā sukhumā”ti hi vedanāttike vuttaṃ. Taṃ eko
paṭikkhipati - na sabbā adukkhamasukhā sukhumā. Sā hi kusalāpi atthi akusalāpi
abyākatāpi. Tattha kusalākusalā oḷārikā, abyākatā sukhumā. Kasmā? Kusalattike
pāliyaṃ āgatattāti. Evaṃ kusalattiko rakkhito hoti, vedanāttiko pana bhinno.

Kusalākusalā vedanā oḷārikā, abyākatā vedanā sukhumā''ti yaṃ pana kusalattike vuttaṃ, taṃ eko paṭikkhipati - na sabbā abyākatā sukhumā. Sā hi sukhāpi atthi dukkhāpi adukkhamasukhāpi. Tattha sukhadukkhā oḷārikā, adukkhamasukhā sukhumā. Kasmā? Vedanāttike pāliyaṃ āgatattāti. Evaṃ vedanāttiko rakkhito hoti, kusalattiko pana bhinno. Kusalattikassa pana āgataṭṭhāne vedanāttikaṃ anoloketvā vedanāttikassa āgataṭṭhāne kusalattikaṃ anoloketvā kusalādīnaṃ kusalattikalakkhaṇena, sukhādīnaṃ vedanāttikalakkhaṇena oḷārikasukhumataṃ kathento na bhindati nāma.

Yampi ''kusalākusalā vedanā oḷārikā, abyākatā vedanā sukhumā''ti kusalattike vuttaṃ, tattheko 'kusalā lokuttaravedanāpi samānā oḷārikā nāma, vipākā antamaso dvipañcaviññāṇasahajātāpi samānā sukhumā nāma hotī'ti vadati. So evarūpaṃ santaṃ paṇītaṃ lokuttaravedanaṃ oḷārikaṃ nāma karonto, dvipañcaviññāṇasampayuttaṃ ahetukaṃ hīnaṃ jaḷaṃ vedanaṃ sukhumaṃ nāma karonto 'tikaṃ rakkhissāmī'ti bhūmantaraṃ bhindati nāma. Tattha tattha bhūmiyaṃ kusalaṃ pana taṃtaṃbhūmivipākeneva saddhiṃ yojetvā kathento na bhindati nāma. Tatrāyaṃ nayo - kāmāvacarakusalā hi oḷārikā; kāmāvacaravipākā sukhumā. Rūpāvacarārūpāvacaralokuttarakusalā oḷārikā; rūpāvacarārūpāvacaralokuttaravipākā sukhumāti. Iminā nīhārena kathento na bhindati nāma.

Tipiṭakacūḷanāgatthero panāha - ''akusale oḷārikasukhumatā nāma na uddharitabbā. Tañhi ekanta oḷārikameva. Lokuttarepi oḷārikasukhumatā na uddharitabbā. Tañhi ekantasukhuma''nti. Imaṃ kathaṃ āharitvā tipīṭakacūḷābhayaṭṭherassa kathayaṃsu - evaṃ therena kathitanti. Tipiṭakacūḷābhayaṭṭhero āha - ''sammāsambuddhena abhidhammaṃ patvā ekapadassāpi dvinnampi padānaṃ āgataṭṭhāne nayaṃ dātuṃ yuttaṭṭhāne nayo adinno nāma natthi, nayaṃ kātuṃ yuttaṭṭhāne nayo akato nāma natthi. Idha pane kacco 'ācariyo asmi'ti vicaronto akusale oḷārikasukhumataṃ uddharamāno kukkuccāyati. Sammāsambuddhena pana lokuttarepi oḷārikasukhumatā uddharitā''ti. Evañca pana vatvā idaṃ suttaṃ āhari - ''tatra, bhante, yāyaṃ paṭipadā dukkhā dandhābhiññā, ayaṃ, bhante, paṭipadā ubhayeneva hīnā akkhāyati - dukkhattā dandhattā cā''ti. Ettha hi catasso paṭipadā lokiyalokuttaramissakā kathitā.

Taṃ taṃ vā panāti ettha na heṭṭhimanayo oloketabbo. Taṃtaṃvāpanavaseneva kathetabbaṃ. Duvidhā hi akusalā - lobhasahagatā dosasahagatā ca. Tattha dosasahagatā oḷārikā, lobhasahagatā sukhumā. Dosasahagatāpi duvidhā - niyatā aniyatā ca. Tattha niyatā oḷārikā, aniyatā sukhumā. Niyatāpi kappatṭhitikā oḷārikā, nokappatṭhitikā sukhumā. Kappatṭhitikāpi asaṅkhārikā oḷārikā, sasaṅkhārikā sukhumā. Lobhasahagatāpi dvidhā - diṭṭhisampayuttā diṭṭhivippayuttā ca. Tattha diṭṭhisampayuttā oḷārikā, diṭṭhivippayuttā sukhumā. Diṭṭhisampayuttāpi niyatā oḷārikā, aniyatā sukhumā. Sāpi asaṅkhārikā oḷārikā, sasaṅkhārikā sukhumā.

Saṅkhepato akusalaṃ patvā yā vipākaṃ bahuṃ deti sā oḷārikā, yā appaṃ sā sukhumā. Kusalaṃ patvā pana appavipākā oḷārikā, bahuvipākā sukhumā. Catubbidhe kusale kāmāvacarakusalā oḷārikā, rūpāvacarakusalā sukhumā. Sāpi oḷārikā, arūpāvacarakusalā sukhumā. Sāpi oḷārikā, lokuttarakusalā sukhumā. Ayaṃ tāva bhūmīsu abhedato nayo.

Bhedato pana kāmāvacarā dānasīlabhāvanāmayavasena tividhā. Tattha dānamayā oḷārikā, sīlamayā sukhumā. Sāpi oḷārikā, bhāvanāmayā sukhumā. Sāpi duhetukā tihetukāti duvidhā. Tattha duhetukā oḷārikā, tihetukā sukhumā. Tihetukāpi sasaṅkhārikaasaṅkhārikabhedato duvidhā. Tattha sasaṅkhārikā oḷārikā, asaṅkhārikā sukhumā. Rūpāvacare paṭhamajjhānakusalavedanā oḷārikā, dutiyajjhānakusalavedanā sukhumā...pe... catutthajjhānakusalavedanā sukhumā. Sāpi oḷārikā, ākāsaṇāñcāyatanakusalavedanā sukhumā ākāsaṇāñcāyatanakusalavedanā oḷārikā...pe... Nevasaṇṇānāsaṇṇāyatanakusalavedanā sukhumā. Sāpi oḷārikā, vipassanāsahajātā sukhumā. Sāpi oḷārikā, sotāpattimaggasahajātā sukhumā. Sāpi oḷārikā...pe... arahattamaggasahajātā sukhumā.

Catubbidhe vipāke kāmāvacaravipākavedanā oḷārikā, rūpāvacaravipākavedanā sukhumā. Sāpi oḷārikā...pe... lokuttaravipākavedanā sukhumā. Evaṃ tāva abhedato.

Bhedato pana kāmāvacaravipākā atthi ahetukā, atthi sahetukā. Sahetukāpi atthi duhetukā, atthi tihetukā. Tattha ahetukā oḷārikā, sahetukā sukhumā. Sāpi duhetukā oḷārikā, tihetukā sukhumā. Tatthāpi sasaṅkhārikā oḷārikā, asaṅkhārikā sukhumā. Paṭhamajjhānavipākā oḷārikā, dutiyajjhānavipākā sukhumā...pe... catutthajjhānavipākā sukhumā. Sāpi oḷārikā, ākāsaṇāñcāyatanavipākā sukhumā. Sāpi oḷārikā...pe... nevasaṇṇānāsaṇṇāyatanavipākā sukhumā. Sāpi oḷārikā, sotāpattiphalavedanā sukhumā. Sāpi oḷārikā, sakadāgāmi...pe... arahattaphalavedanā sukhumā.

Tīsu kiriyāsu kāmāvacarakiriyavedanā oḷārikā, rūpāvacarakiriyavedanā sukhumā. Sāpi oḷārikā, arūpāvacarakiriyavedanā sukhumā. Evaṃ tāva abhedato. Bhedato pana ahetukādivasena bhinnāya kāmāvacarakiriyāya ahetukakiriyavedanā oḷārikā, sahetukā sukhumā. Sāpi duhetukā oḷārikā, tihetukā sukhumā. Tatthāpi sasaṅkhārikā oḷārikā, asaṅkhārikā sukhumā. Paṭhamajjhāne kiriyavedanā oḷārikā, dutiyajjhāne sukhumā. Sāpi oḷārikā, tatiye...pe... catutthe sukhumā. Sāpi oḷārikā, ākāsaṇāñcāyatanakiriyavedanā sukhumā. Sāpi oḷārikā, viññāṇaṇcā...pe... nevasaṇṇānāsaṇṇāyatanakiriyavedanā sukhumā. Yā oḷārikā sā hīnā. Yā sukhumā sā paṇītā.

13. Dūradukaniddese akusalavedanā visabhāgaṭṭhena viṣaṃsaṭṭhena ca kusālābyākātāhi dūre. Iminā nayena sabbapadesu dūratā veditabbā. Sacepi hi akusalādivedanāsamaṅgino dukkhādivedanāsamaṅgino ca tayo tayo janā ekamañce nisinnā honti, tesampi tā vedanā visabhāgaṭṭhena viṣaṃsaṭṭhena ca dūreyeva nāma. Samāpannavedanādisamaṅgīsupi ese va nayo. Akusalā pana akusalāya sabhāgaṭṭhena sarikkhaṭṭhena ca santike nāma. Iminā nayena sabbapadesu santikatā veditabbā. Sacepi hi akusalādivedanāsamaṅgīsu tīsu janesu eko kāmabhave, eko rūpabhave, eko arūpabhave, tesampi tā vedanā sabhāgaṭṭhena sarikkhaṭṭhena ca santikeyeva nāma. Kusālādivedanāsamaṅgīsupi ese va nayo.

Taṃ taṃ vā panāti ettha heṭṭhimanayaṃ anoloketvā taṃ taṃ vāpanavaseneva kathetabbaṃ. Kathentena ca na dūrato santikaṃ uddharitabbaṃ, santikato pana dūraṃ uddharitabbaṃ. Duvidhā hi akusalā - lobhasahagatā dosasahagatā ca. Tattha lobhasahagatā lobhasahagatāya santike nāma, dosasahagatāya dūre nāma. Dosasahagatā dosasahagatāya santike nāma, lobhasahagatāya dūre nāma. Dosasahagatāpi niyatā niyatāya santike nāmāti. Evaṃ aniyatā. Kappaṭṭhitikaasaṅkhārikasasaṅkhārikabhedaṃ lobhasahagatādīsū ca

diṭṭhisampayuttādibhedam sabbam oḷārikadukaniddese vitthāritavasena anugantvā ekekakoṭṭhāsavedanā taṃtaṃkoṭṭhāsavedanāya eva santike, itarā itarāya dūreti veditabbāti.

Ayam vedanākkhandhaniddeso.

3. Saññākkhandhaniddeso

14. Saññākkhandhaniddese yā kāci saññāti catubhūmikasaññaṃ pariyādiyati. Cakkhusamphassajā saññātiādini atitādivasena niddiṭṭhasaññaṃ sabhāvato dassetuṃ vuttāni. Tattha cakkhusamphassato cakkhusamphassasmiṃ vā jātā cakkhusamphassajā nāma. Sesāsupi eseṇa nayo. Ettha ca purimā pañca cakkhupasādādivatthukāva. Manosamphassajā hadayavatthukāpi avatthukāpi. Sabbā catubhūmikasaññā.

17. Oḷārikadukaniddese paṭighasamphassajāti sappatighe cakkhupasādādayo vatthum katvā sappatighe rūpādayo ārabba uppanno phasso paṭighasamphasso nāma. Tato tasmim vā jātā paṭighasamphassajā nāma. Cakkhusamphassajā saññā...pe... kāyasamphassajā saññātiṭi tassāyeva vatthuto nāmaṃ. Rūpasaññā...pe... phoṭṭhabbasaññātiṭi tassāyeva ārammaṇato nāmaṃ. Idam pana vatthārammaṇato nāmaṃ. Sappatighāni hi vatthūni nissāya, sappatighāni ca ārammaṇāni ārabba upattito esā paṭighasamphassajā saññāti vuttā. Manosamphassajātiṭi pariyāyena etissā nāmaṃ hotiyeva. Cakkhuvīññāṇaṃhi mano nāma. Tena saha jāto phasso manosamphasso nāma. Tasmim manosamphasse, tasmā vā manosamphassā jātāti manosamphassajā. Tathā sotaghānajivhākāyaviññāṇaṃ mano nāma. Tena saha jāto phasso manosamphasso nāma. Tasmim manosamphasse, tasmā vā manosamphassā jātāti manosamphassajā.

Adhivacanasamphassajā saññātiṭi pariyāyena etissā nāmaṃ hotiyeva. Tayo hi arūpino khandhā sayam piṭṭhivaṭṭakā hutvā attanā saha jātāya saññāya adhivacanasamphassajā saññātiṭi nāmaṃ karonti. Nippariyāyena pana paṭighasamphassajā saññā nāma pañcadvārikasaññā, adhivacanasamphassajā saññā nāma manodvārikasaññā. Tattha pañcadvārikasaññā oloketvāpi jānituṃ sakkāti oḷārikā. Rajjitvā upanijjhāyantaṃhi ‘rajjitvā upanijjhāyatī’ti, kujjhivā upanijjhāyantaṃ ‘kujjhivā upanijjhāyatī’ti oloketvāva jānanti.

Tatridam vatthu - dve kira itthiyo nisīditvā suttaṃ kantanti. Dvīsu daharesu gāme carantesu eko purato gacchanto ekaṃ itthim olokesi. Itarā taṃ pucchi ‘kasmā nu kho taṃ eso olokesī’ti? ‘Na eso bhikkhu maṃ visabhāgacittena olokesi, kaniṭṭhabhaginīsaññāya pana olokesī’ti. Tesupī gāme caritvā āsanāsālāya nisinnesu itaro bhikkhu taṃ bhikkhum pucchi - ‘tayā sā itthī olokitā’ti? ‘Āma olokitā’. ‘Kimatthāyā’ti? ‘Mayhaṃ bhaginīsariikkhattā taṃ olokesi’nti āha. Evaṃ pañcadvārikasaññā oloketvāpi jānituṃ sakkāti veditabbā. Sā panesā pasādavatthukā eva. Keci pana javanappavattāti dīpenti. Manodvārikasaññā pana ekamañce vā ekaṇiṭṭhe vā nisīditvāpi aññaṃ cintentaṃ vitakkentañca ‘kiṃ cintesi, kiṃ vitakkesī’ti pucchitvā tassa vacanavaseneva jānitabbato sukhuma. Sesam vedanākkhandhasadisamevāti.

Ayam saññākkhandhaniddeso.

4. Saṅkhārakkhandhaniddeso

20. Saṅkhārakkhandhaniddese ye keci saṅkhārāti catubhūmikasaṅkhāre pariyādiyati. Cakkhusamphassajā cetanātiādīni atītādivasena niddiṭṭhasaṅkhāre sabhāvato dassetuṃ vuttāni. Cakkhusamphassajātiādīni vuttatthāneva. Cetanāti heṭṭhimakoṭiyā padhānasaṅkhāravasena vuttaṃ. Heṭṭhimakoṭiyā hi antamaso cakkhuviññāṇena saddhiṃ pāliyaṃ āgatā cattāro saṅkhārā uppajjanti. Tesu cetanā padhānā āyūhanatṭhena pākaṭattā. Tasmā ayameva gahitā. Taṃsampayuttasaṅkhārā pana tāya gahitāya gahitāva honti. Idhāpi purimā pañca cakkhupasādādivatthukāva. Manosamphassajā hadayavatthukāpi avatthukāpi. Sabbā catubhūmikacetanā. Sesam vedanākkhandhasadisamevāti.

Ayaṃ saṅkhārakkhandhaniddeso.

5. Viññāṇakkhandhaniddeso

26. Viññāṇakkhandhaniddese yaṃ kiñci viññāṇanti catubhūmakaviññāṇaṃ pariyādiyati. Cakkhuviññāṇantiādīni atītādivasena niddiṭṭhaviññāṇaṃ sabhāvato dassetuṃ vuttāni. Tattha cakkhuviññāṇādīni pañca cakkhupasādādivatthukāneva, manoviññāṇaṃ hadayavatthukampi avatthukampi. Sabbam catubhūmakaviññāṇaṃ. Sesam vedanākkhandhasadisamevāti.

Ayaṃ viññāṇakkhandhaniddeso.

Pakiṇṇakakathā

Idāni pañcasupi khandhesu samuggamato, pubbāparato, addhānaparicchedato, ekuppādanānānirodhato, nānuppādaekanirodhato, ekuppādaekanirodhato, nānuppādanānānirodhato, atītānāgatapaccuppanato, ajjhattikabāhirato, oḷārikasukhumato, hīnapaṇītato, dūrasantikato, paccayato, samuṭṭhānato, parinipphannato, saṅkhatatoti soḷasahākārehi pakiṇṇakaṃ veditabbaṃ.

Tattha duvidho samuggamo - gabbhaseyyakasamuggamo, opapātikasamuggamoti. Tattha gabbhaseyyakasamuggamo evaṃ veditabbo - gabbhaseyyakasattānañhi paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā apacchāpure ekato pātubhavanti. Tasmim khaṇe pātubhūtā kalalasaṅkhātā rūpasantati parittā hoti. Khuddakamakkhikāya ekavāyāmena pātabbamattāti vatvā puna ‘atibahuṃ etaṃ, saṇhasūciyā tele pakkhipitvā ukkhittāya paggharivā agge ṭhitabindumatta’nti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā ‘ekakese telato uddharitvā gahite tassa paggharivā agge ṭhitabindumatta’nti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā ‘imasmim janapade manussānaṃ kese aṭṭhadhā phālite tato ekakoṭṭhāsappamāṇo uttarakurukānaṃ keso; tassa pasannatilatelato uddhaṭassa agge ṭhitabindumatta’nti vuttaṃ. Tampi paṭikkhipitvā ‘etaṃ bahu, jātiunṇā nāma sukhumā; tassā ekaṃsuno pasannatilatele pakkhipitvā uddhaṭassa paggharivā agge ṭhitabindumatta’nti vuttaṃ. Taṃ panetaṃ acchaṃ hoti vipprasannaṃ anāvilam parisuddham pasannatilatelabindusamānavanṇaṃ. Vuttampi cetam -

Tilatelassa yathā bindu, sappimaṇḍo anāvilō;
Evaṃ vaṇṇapaṭibhāgaṃ, kalalanti pavuccatīti.

Evaṃ parittāya rūpasantatiyā tīṇi santatisīsāni honti - vatthudasakaṃ, kāyadasakaṃ, itthiyā itthindriyavasena purisassa purisindriyavasena bhāvadasakanti. Tattha vatthurūpaṃ, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, taṃnissitā vaṇṇagandharasoja,

jīvitanti - idaṃ vatthudasakaṃ nāma. Kāyapasādo, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, tannissitā vaṇṇagandharasoja, jīvitanti - idaṃ kāyadasakaṃ nāma. Itthiyā itthibhāvo, purisassa purisabhāvo, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, tannissitā vaṇṇagandharasoja, jīvitanti - idaṃ bhāvadasakaṃ nāma.

Evam gabbhaseyyakānaṃ paṭisandhiyaṃ ukkaṭṭhaparicchena samatiṃsa kammajarūpāni rūpakkhando nāma hoti. Paṭisandhicittena pana sahaajāta vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, saṅkhārā saṅkhārakkhandho, paṭisandhicittaṃ viññāṇakkhandho. Evam gabbhaseyyakānaṃ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā paripuṇṇā honti. Sace pana napuṃsakapaṭisandhi hoti, bhāvadasakaṃ hāyati. Dvinnaṃ dasakānaṃ vasena samavīsati kammajarūpāni rūpakkhando nāma hoti. Vedanākkhandhādayo vuttappakārā evāti. Evampi gabbhaseyyakānaṃ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā paripuṇṇā honti.

Imasmiṃ ṭhāne tisamuṭṭhānikappaveṇī kathetabbā bhavēyya. Taṃ pana akathetvā ‘opapātikasamuggamo’ nāma dassito. Opapātikānañhi paripuṇṇāyatanānaṃ paṭisandhikkhaṇe hetṭhā vuttāni tīni, cakkhusotaghānajivhādasakāni cāti satta rūpasantatisīsāni pātubhavanti. Tattha cakkhudasakādīni kāyadasakasadisāneva. Napuṃsakassa pana bhāvadasakaṃ natthi. Evam paripuṇṇāyatanānaṃ opapātikānaṃ samasattati ceva samasaṭṭhi ca kammajarūpāni rūpakkhando nāma. Vedanākkhandhādayo vuttappakārā evāti. Evam opapātikānaṃ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā paripuṇṇā honti. Ayaṃ ‘opapātikasamuggamo’ nāma. Evam tāva pañcakkhandhā ‘samuggamato’ veditabbā.

‘Pubbāparato’ti evam pana gabbhaseyyakānaṃ apacchāpure uppannesu pañcasu khandhesu kiṃ rūpaṃ paṭhamam rūpaṃ samuṭṭhāpeti udāhu arūpanti? Rūpaṃ rūpameva samuṭṭhāpeti, na arūpaṃ. Kasmā? Paṭisandhicittassa na rūpajanakattā. Sabbasattānañhi paṭisandhicittaṃ, khīṇāsavassa cuticittaṃ, dvipañcaviññāṇāni, cattāri arūppavipākānīti soḷasa cittāni rūpaṃ na samuṭṭhāpeti. Tattha paṭisandhicittaṃ tāva vatthuno dubbalatāya appatitṭhitatāya paccayavekallatāya āgantukatāya ca rūpaṃ na samuṭṭhāpeti. Tattha hi sahaajātaṃ vatthu uppādakkhaṇe dubbalaṃ hotīti vatthuno dubbalatāya rūpaṃ na samuṭṭhāpeti. Yathā ca papāte patanto puriso aññassa nissayo bhavituṃ na sakkoti, evam etampi kammavegakkhittattā papāte patamānaṃ viya appatitṭhitam. Iti kammavegakkhittattā, appatitṭhitatāyapi rūpaṃ na samuṭṭhāpeti.

Paṭisandhicittañca vatthunā saddhiṃ apacchāpure uppannaṃ. Tassa vatthu purejātaṃ hutvā paccayo bhavituṃ na sakkoti. Sace sakkuṇeyya, rūpaṃ samuṭṭhāpeyya. Yatrāpi vatthu purejātaṃ hutvā paccayo bhavituṃ sakkoti, paveṇī ghaṭiyati, tatrāpi cittaṃ aṅgato aparihīnaṃyeva rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Yadi hi cittaṃ ṭhānakkhaṇe vā bhaṅgakkhaṇe vā rūpaṃ samuṭṭhāpeyya, paṭisandhicittampi rūpaṃ samuṭṭhāpeyya. Na pana cittaṃ tasmīṃ khaṇadvaye rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Yathā pana ahicchattakamakulaṃ pathavito utṭhahantaṃ paṃsucunṇaṃ gahetvāva utṭhahati, evam cittaṃ purejātaṃ vatthuṃ nissāya uppādakkhaṇe aṭṭha rūpāni gahetvāva utṭhahati. Paṭisandhikkhaṇe ca vatthu purejātaṃ hutvā paccayo bhavituṃ na sakkotīti paccayavekallatāyapi paṭisandhicittaṃ rūpaṃ na samuṭṭhāpeti.

Yathā ca āgantukapuriso agatapubbaṃ padesaṃ gato aññesaṃ - ‘etha bho, antogāme vo annapānagandhamālādīni dassāmī’ti vattuṃ na sakkoti, attano avisayatāya appahutatāya, evameva paṭisandhicittaṃ āgantukanti attano

āgantukatāyapi rūpaṃ na samuṭṭhāpeti. Apica samatiṃsa kammajarūpāni cittasamuṭṭhānarūpānaṃ ṭhānaṃ gahetvā ṭhitānītipi paṭisandhicittaṃ rūpaṃ na samuṭṭhāpeti.

Khīṇāsavassa pana cuticittaṃ vaṭṭamūlassa vūpasantattā na samuṭṭhāpeti. Tassa hi sabbabhavesu vaṭṭamūlaṃ vūpasantaṃ abhabbuppattikaṃ punabbhave pavenī nāma natthi. Sotāpannassa pana satta bhava ṭhapetvā atṭhameva vaṭṭamūlaṃ vūpasantaṃ. Tasmā tassa cuticittaṃ sattasu bhavesu rūpaṃ samuṭṭhāpeti, sakadāgāmino dvīsu, anāgāmino ekasmiṃ. Khīṇāsavassa sabbabhavesu vaṭṭamūlassa vūpasantattā neva samuṭṭhāpeti.

Dvipaṇcaviññāṇesu pana jhānaṅgaṃ natthi, maggaṅgaṃ natthi, hetu natthīti cittaṅgaṃ dubbalaṃ hotīti cittaṅgadubbalatāya tāni rūpaṃ na samuṭṭhāpentī. Cattāri arūpavipākāni tasmīṃ bhava rūpassa natthitāya rūpaṃ na samuṭṭhāpentī. Na kevalaṇca tāneva, yāni aññānīpi tasmīṃ bhava atṭha kāmāvacarakusalāni, dasa akusalāni, nava kiriyacittāni, cattāri āruppakusalāni, catasso āruppakiriyā, tīṇi maggacittāni, cattāri phalacittānīti dvecattālīsa cittāni uppajjanti, tānīpi tattha rūpassa natthitāya eva rūpaṃ na samuṭṭhāpentī. Evaṃ paṭisandhicittaṃ rūpaṃ na samuṭṭhāpeti.

Utu pana paṭhamam rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Ko esa utu nāmāti? Paṭisandhikkhaṇe uppannānaṃ samatiṃsakammajarūpānaṃ abbhantarā tejodhātu. Sā ṭhānaṃ patvā atṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Utu nāma cesa dandhanīrodho; cittaṃ khippanīrodhaṃ. Tasmīṃ dharanteyeva soḷasa cittāni uppajjitvā nirujjhanti. Tesu paṭisandhianantaram paṭhamabhavaṅgacittaṃ uppādakkhaṇeyeva atṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Yadā pana saddassa uppattikālo bhavissati, tadā utucittāni saddanavakaṃ nāma samuṭṭhāpessanti. Kabaḷīkārāhāropi ṭhānaṃ patvā atṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Kuto panassa kabaḷīkārāhāroti? Mātito. Vuttampi cetam -

“Yaṇcassa bhuñjati mātā, annaṃ pānaṇca bhojanaṃ;
Tena so tattha yāpeti, mātukucchigato naro”ti.

Evaṃ kucchigato dārako mātārā ajjhohaṭṭaannapānaojāya yāpeti. Sāva ṭhānappattā atṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Nanu ca sā ojā kharā? Vatthu sukhumam? Kathaṃ tattha patiṭṭhātīti? Paṭhamam tāva na patiṭṭhātī; ekassa vā dvīnaṃ vā sattāhānaṃ gatakāle patiṭṭhātī. Tato pana pure vā patiṭṭhātu pacchā vā; yadā mātārā ajjhohaṭṭaannapānaojā dārakassa sarīre patiṭṭhātī, tadā atṭha rūpāni samuṭṭhāpeti.

Opaṭātikassāpi pakatipaṭiyattānaṃ khādanīyabhojanīyānaṃ atthiṭṭhāne nibbattassa tāni gahetvā ajjhoharato ṭhānappattā ojā rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Eko annapānarahite araṇṇe nibbattati, mahāchātako hoti, attanova jivhāya kheḷam parivattetvā gilati. Tatrāpissa ṭhānappattā ojā rūpaṃ samuṭṭhāpeti.

Evaṃ pañcaviśatiyā koṭṭhāsesu dveva rūpāni rūpaṃ samuṭṭhāpentī - tejodhātu ca kabaḷīkārāhāro ca. Arūpepi dveyeva dhammā rūpaṃ samuṭṭhāpentī - cittaṇceva kammacetanā ca. Tattha rūpaṃ uppādakkhaṇe ca bhaṅgakkhaṇe ca dubbalaṃ, ṭhānakkhaṇe balavanti ṭhānakkhaṇe rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Cittaṃ ṭhānakkhaṇe ca bhaṅgakkhaṇe ca dubbalaṃ, uppādakkhaṇeyeva balavanti uppādakkhaṇeyeva rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Kammacetanā niruddhāva paccayo hoti. Atīte

kappakoṭṭisatasahassamatthakepi hi āyūhitam kammaṃ etarahi paccayo hoti. Etarahi āyūhitam anāgate kappakoṭṭisatasahassapariyosānēpi paccayo hotīti. Evaṃ ‘pubbāparato’ veditabbā.

‘Addhānaparicchedato’ti rūpaṃ kittakam addhānaṃ tiṭṭhati? Arūpaṃ kittakanti? Rūpaṃ garupariṇāmaṃ dandhanirodhaṃ. Arūpaṃ lahupariṇāmaṃ khippanirodhaṃ. Rūpe dharanteyeva soḷasa cittāni uppajjitvā nirujjanti. Taṃ pana sattarasamena cittaena saddhiṃ nirujjati. Yathā hi puriso ‘phalaṃ pātesāmi’ti muggarena rukkhasākhāṃ pahareyya, phalāni ca pattāni ca ekakkhaṇeyeva vaṇṇato mucceyyuṃ. Tattha phalāni attano bhārikatāya paṭhamataram pathaviyaṃ patanti, pattāni lahukatāya pacchā. Evameva muggarappahārena pattānañca phalānañca ekakkhaṇe vaṇṇato muttakālo viya paṭisandhikkhaṇe rūpārūpadhammānaṃ ekakkhaṇe pātubhāvo; phalānaṃ bhārikatāya paṭhamataram pathaviyaṃ patanaṃ viya rūpe dharanteyeva soḷasannaṃ cittānaṃ uppajjitvā nirujjanaṃ; pattānaṃ lahukatāya pacchā pathaviyaṃ patanaṃ viya rūpassa sattarasamena cittaena saha nirujjanaṃ.

Tattha kiñcāpi rūpaṃ dandhanirodhaṃ garupariṇāmaṃ, cittaṃ khippanirodhaṃ lahupariṇāmaṃ, rūpaṃ pana arūpaṃ arūpaṃ vā rūpaṃ ohāya pavattituṃ na sakkonti. Dvinnampi ekappamāṇāva pavatti. Tatrāyaṃ upamā - eko puriso lakuṇṭakapādo, eko dīghapādo. Tesu ekato maggaṃ gacchantesu yāva dīghapādo ekapadavāraṃ akkamati, tāva itaro pade padaṃ akkamitvā soḷasapadavārena gacchati. Dīghapādo lakuṇṭakapādassa soḷasa padavāre attano pādaṃ añchitvā ākaḍḍhitvā ekameva padavāraṃ karoti. Iti ekopi ekaṃ atikkamituṃ na sakkoti. Dvinnampi gamanaṃ ekappamāṇameva hoti. Evaṃsappadamidaṃ datṭhabbaṃ. Lakuṇṭakapādapuriso viya arūpaṃ; dīghapādapuriso viya rūpaṃ; dīghapādassa ekaṃ padavāraṃ akkamaṇakāle itarassa soḷasapadavāraakkamanaṃ viya rūpe dharanteyeva arūpadhammesu soḷasannaṃ cittānaṃ uppajjitvā nirujjanaṃ; dvinnaṃ purisānaṃ lakuṇṭakapādapurissassa soḷasa padavāre itarassa attano pādaṃ añchitvā ākaḍḍhitvā ekapadavāraakaraṇaṃ viya rūpassa sattarasamena cittaena saddhiṃ nirujjanaṃ; dvinnaṃ purisānaṃ aññamaññaṃ anohāya ekappamāṇeneva gamanaṃ viya arūpassa rūpaṃ rūpassa arūpaṃ anohāya ekappamāṇeneva pavattananti. Evaṃ ‘addhānaparicchedato’ veditabbā.

‘Ekuppādanānānirodhato’ti idaṃ pacchimakkammajaṃ ṭhapetvā dīpetabbāṃ. Paṭhamañhi paṭisandhicittaṃ, dutiyaṃ bhavaṅgaṃ, tatiyaṃ bhavaṅgaṃ...pe... soḷasamaṃ bhavaṅgaṃ. Tesu ekekassa uppādatṭhitibhaṅgavasena tayo tayo khaṇā. Tattha ekekassa cittassa tīsu tīsu khaṇesu samatiṃsa samatiṃsa kammajarūpāni uppajjanti. Tesu paṭisandhicittassa uppādakkhaṇe samuṭṭhitaṃ kammajarūpaṃ sattarasamassa bhavaṅgacittassa uppādakkhaṇeyeva nirujjati; ṭhitikkhaṇe samuṭṭhitaṃ ṭhitikkhaṇeyeva; bhaṅgakkhaṇe samuṭṭhitaṃ bhaṅgakkhaṇeyeva nirujjati. Evaṃ dutiyabhavaṅgacittaṃ ādiṃ katvā attano attano sattarasamena cittaena saddhiṃ yojetvā nayo netabbo. Iti soḷasa tikā atṭhacattālīsa honti. Ayaṃ atṭhacattālīsakammajarūpapaveṇī nāma. Sā panesā rattiñca divā ca khādantānampi bhuñjantānampi suttānampi pamattānampi nadīsoto viya ekantaṃ pavattati yevāti. Evaṃ ‘ekuppādanānānirodhato’ veditabbā.

‘Nānuppādaekanirodhatā’ pacchimakkammajena dīpetabbā. Tattha āyusaṃkhārapariyosāne soḷasannaṃ cittānaṃ vāre sati heṭṭhāsoḷasakaṃ upariṇāsaṃ dve ekato yojetabbāni. Heṭṭhāsoḷasakasmīhi paṭhamacittassa uppādakkhaṇe samuṭṭhitaṃ samatiṃsakammajarūpaṃ upariṇāsaṃ

paṭhamacittassa uppādakkaṇe nirodhaṇe nirujjhati; tittikkhaṇe samuṭṭhitam tassa tittikkhaṇe nirodhaṇe samuṭṭhitam tassa bhaṅgakkhaṇe nirodhaṇe nirujjhati. Heṭṭhimasoḷasakasmim pana dutiyacittassa...pe... soḷasamacittassa uppādakkaṇe samuṭṭhitam samatimsakammajārūpaṃ cuticittassa uppādakkaṇe nirodhaṇe nirujjhati; tassa tittikkhaṇe samuṭṭhitam cuticittassa tittikkhaṇe nirodhaṇe; bhaṅgakkhaṇe samuṭṭhitam cuticittassa bhaṅgakkhaṇe nirodhaṇe nirujjhati. Tato paṭṭhāya kammajārūpapaveṇī na pavattati. Yadi pavatteyya, sattā akkhayā avayā ajarā amarā nāma bhavēyyuṃ.

Ettha pana yadetaṃ ‘sattarasamassa bhavaṅgacittassa uppādakkaṇe nirodhaṇe nirujjhati’ tiādinā nayena ‘ekassa cittassa uppādakkaṇe uppannaṃ rūpaṃ aññassa uppādakkaṇe nirujjhati’ ti aṭṭhakathāya āgatattā vuttaṃ, taṃ “yassa kāyasaṅkhāro nirujjhati, tassa cittasaṅkhāro nirujjhati” ti? “Āmantā” ti imāya pāḷiyā virujjhati. Kathaṃ? Kāyasaṅkhāro hi cittasamuṭṭhāno assāsapassāsavāto. Cittasamuṭṭhānarūpaṃ cittaṃ uppādakkaṇe upajjivā yāva aññāni soḷasa cittāni upajjanti tāva titthati. Tesaṃ soḷasannaṃ sabbapaccimena saddhim nirujjhati. Iti yena cittaṃ saddhim upajjati, tato paṭṭhāya sattarasamena saddhim nirujjhati; na kassaci cittassa uppādakkaṇe vā tittikkhaṇe vā nirujjhati, nāpi tittikkhaṇe vā bhaṅgakkhaṇe vā upajjati. Esā cittasamuṭṭhānarūpassa dhammatāti niyamato cittaṃsaṅkhārena saddhim ekakkhaṇe nirujjhanato “āmantā” ti vuttaṃ.

Yo cāyaṃ cittasamuṭṭhānassa khaṇaniyamo vutto kammādisamuṭṭhānassāpi ayameva khaṇaniyamo. Tasmā paṭisandhicittena sahuppannaṃ kammajārūpaṃ tato paṭṭhāya sattarasamena saddhim nirujjhati. Paṭisandhicittassa tittikkhaṇe uppannaṃ aṭṭhārasamassa uppādakkaṇe nirujjhati. Paṭisandhicittassa bhaṅgakkhaṇe uppannaṃ aṭṭhārasamassa tittikkhaṇe nirujjhati iti iminā nayenettha yojanā kātabbā. Tato paraṃ pana utusamuṭṭhānikapaveṇīyeva titthati. ‘Niharitvā jhāpethā’ ti vattabbaṃ hoti. Evaṃ ‘nānuppādaekanirodhato’ veditabbā.

‘Ekuppādaekanirodhato’ ti rūpaṃ pana rūpena saha ekuppādaṃ ekanirodhaṃ. Arūpaṃ arūpena saha ekuppādaṃ ekanirodhaṃ. Evaṃ ‘ekuppādaekanirodhato’ veditabbā.

‘Nānuppādanānānirodhatā’ pana catusantatirūpena dīpetabbā. Imassa hi uddhaṃ pādatalā adho kesamatthakā tacapariyantassa sarīrassa tattha tattha catusantatirūpaṃ ghanapuñjabhāvena vattati. Evaṃ vattamānassāpissa na ekuppādādītā sallakkhetabbā. Yathā pana upacikarāji vā kipillikarāji vā olokiyamānā ekābaddhā viya hoti, na pana ekābaddhā. Aññissā hi sīsasantike aññissā sīsampi udarampi pādāpi, aññissā udasantike aññissā sīsampi udarampi pādāpi, aññissā pādasantike aññissā sīsampi udarampi pādāpi honti. Evameva catusantatirūpānampi aññassa uppādakkaṇe aññassa uppādopi hoti tittipi bhaṅgopi, aññassa tittikkhaṇe aññassa uppādopi hoti tittipi bhaṅgopi, aññassa bhaṅgakkhaṇe aññassa uppādopi hoti tittipi bhaṅgopi. Evamettha ‘nānuppādanānānirodhatā’ veditabbā.

‘Atitādīni’ pana dūradukapariyosānāni pāḷiyaṃ āgatāneva. ‘Paccayasamuṭṭhānāni’ pi “kammajaṃ, kammapaccayaṃ, kammapaccaya utusamuṭṭhāna” tiādinā nayena heṭṭhā kathitāniyeva. Pañcapi pana khandhā parinipphannāva honti, no aparinipphannā; saṅkhatāva no asaṅkhatā; apica nipphannāpi hontiyeva. Sabhāvadhammesu hi nibbānamevekaṃ aparinipphannaṃ anipphannañca. Nirodhasamāpatti pana nāmapaññatti ca kathanti? Nirodhasamāpatti lokiyalokuttarāti

vā saṅkhatāsaṅkhatāti vā parinipphannāparinipphannāti vā na vattabbā. Nipphannā pana hoti samāpajjantena samāpajjitabbato. Tathā nāmapaññatti. Sāpi hi lokiyādibhedaṃ na labhati; nipphannā pana hoti no anipphannā; nāmaggaḥaṇaṇhi gaṇhantova gaṇhātīti.

Kamādivinicchayakathā

Evam pakiṇṇakato khandhe viditvā puna etesuyeva -

Khandhesu ñāṇabhedatthaṃ, kamatotha visesato;
Anūnādhikato ceva, upamāto tatheva ca.

Daṭṭhabbato dvidhā evaṃ, passantassatthasiddhito;
Vinicchayanayo sammā, viññātabbo vibhāvinā.

Tattha ‘kamato’ti idha uppattikkamo, pahānakkamo, paṭipattikkamo, bhūmikkamo, desanākkamoti bahuvidho kamo.

Tattha “paṭhamam kalalam hoti, kalalā hoti abbuda”nti evamādi uppattikkamo. “Dassanena pahātabbā dhammā, bhāvanāya pahātabbā dhammā”ti evamādi pahānakkamo. “Sīlavisuddhi, cittavisuddhī”ti evamādi paṭipattikkamo. “Kāmāvacarā, rūpāvacarā”ti evamādi bhūmikkamo. “Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā”ti vā “dānakathaṃ sīlakatha”nti vā evamādi desanākkamo. Tesu idha uppattikkamo tāva na yujjati, kalalādīnaṃ viya khandhānaṃ pubbāpariyavavatthānena anuppattito; na pahānakkamo kusalābyākatānaṃ appahātabbato; na paṭipattikkamo akusalānaṃ appaṭipajjanīyato; na bhūmikkamo vedanādīnaṃ catubhūmakapariyāpannattā.

Desanākkamo pana yujjati. Abhedena hi yaṃ pañcasu khandhesu attaggāhapatitaṃ veneyyajānaṃ samūhaghanavinibbhogadassanena attaggāhato mocetukāmo bhagavā hitakāmo tassa janassa sukhaḥgaṇatthaṃ cakkhuādīnampi visayabhūtaṃ oḷārikaṃ paṭhamam rūpakkhandaṃ desesi. Tato itṭhāniṭṭharūpasamveditaṃ vedanaṃ, yaṃ vedayati taṃ sañjānātīti evaṃ vedanāvisayassa ākāraggāhikaṃ saññaṃ, saññāvasena abhisāṅkhārake saṅkhāre, tesam vedanādīnaṃ nissayaṃ adhipatibhūtaṃ viññāṇanti evaṃ tāva ‘kamato’ vinicchayanayo viññātabbo.

‘Visesato’ti khandhānaṃ upādānakkhandhānaṃ visesato. Ko pana tesam viseso? Khandhā tāva avisesato vuttā, upādānakkhandhā sāsavaupādānīyabhāvena visesetvā. Yathāha -

“Pañca, bhikkhave, khandhe desessāmi pañcupādānakkhandhe ca, taṃ suṇātha. Katame ca, bhikkhave, pañcakkhandhā? Yaṃ kiñci, bhikkhave, rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ...pe... santike vā - ayaṃ vuccati, rūpakkhando. Yā kāci vedanā...pe... yā kāci saññā...pe... ye keci saṅkhārā...pe... yaṃ kiñci viññāṇaṃ ...pe... santike vā - ayaṃ vuccati, viññāṇakkhandho. Ime vuccanti, bhikkhave, pañcakkhandhā. Katame ca, bhikkhave, pañcupādānakkhandhā? Yaṃ kiñci, bhikkhave, rūpaṃ...pe... santike vā sāsavaṃ upādāniyaṃ - ayaṃ vuccati, rūpupādānakkhandho. Yā kāci vedanā...pe... yaṃ kiñci viññāṇaṃ...pe... santike vā sāsavaṃ upādāniyaṃ - ayaṃ vuccati, bhikkhave, viññāṇupādānakkhandho. Ime vuccanti, bhikkhave, pañcupādānakkhandhā”ti.

Ettha ca yathā vedanādayo anāsavāpi sāsavāpi atthi, na evaṃ rūpaṃ. Yasmā panassa rāsaṭṭhena khandhabhāvo yujjati tasmā khandhesu vuttaṃ. Yasmā rāsaṭṭhena ca sāsavaṭṭhena ca upādānakkhandhabhāvo yujjati tasmā upādānakkhandhesu vuttaṃ. Vedanādayo pana anāsavāva khandhesu vuttā, sāsavā upādānakkhandhesu. ‘Upādānakkhandhā’ti ettha ca upādānagocarā khandhā upādānakkhandhāti evamattho daṭṭhabbo. Idha pana sabbepete ekajjhaṃ katvā khandhāti adhippetā.

‘Anūnādhikato’ti kasmā pana bhagavatā pañceva khandhā vuttā anūnā anādhikāti? Sabbasaṅkhatasabhāgekaṅgahato, attattaniyaggāhavatthussa etapparamato, aññesañca tadavarodhato. Anekappabhedesu hi saṅkhatadhammesu sabhāgavasena saṅgayhamānesu rūpaṃ rūpasabhāgekaṅgahavasena eko khandho hoti, vedanā vedanāsabhāgekaṅgahavasena eko khandho hoti. Esa nayo saññādisupi. Tasmā sabbasaṅkhatasabhāgekaṅgahato pañceva vuttā. Etaparamañcetam attattaniyaggāhavatthu yadidaṃ rūpādayo pañca. Vuttañhetam - ‘‘rūpe kho, bhikkhave, sati rūpaṃ upādāya rūpaṃ abhinivissa evaṃ diṭṭhi uppajjati - ‘etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā’ti. Vedanāya... saññāya... saṅkhāresu... Viññāṇe sati viññāṇaṃ upādāya viññāṇaṃ abhinivissa evaṃ diṭṭhi uppajjati - ‘etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā’’’ti. Tasmā attattaniyaggāhavatthussa etaparamatopi pañceva vuttā. Yepi caññe sīlādayo pañca dhammakhandhā vuttā, tepi saṅkhārakkhandhapariyāpannattā ettheva avarodhaṃ gacchanti. Tasmā aññesaṃ tadavarodhatopi pañceva vuttāti. Evaṃ ‘anūnādhikato’ vinicchayanayo viññātabbo.

‘Upamāto’ti ettha hi gilānasālūpamo rūpupādānakkhandho gilānūpamassa viññāṇupādānakkhandhassa vatthudvārāmmaṇavasena nivāsanaṭṭhānato, gelaññūpamo vedanupādānakkhandho ābādhakattā, gelaññasamuṭṭhānūpamo saññupādānakkhandho kāmasaññādivasena rāgādisampayuttavedanāsambhavā, asappāyasevanūpamo saṅkhārupādānakkhandho vedanāgelaññassa nidānattā. ‘‘Vedanaṃ vedanattāya saṅkhatamabhisaṅkharontī’’ti hi vuttaṃ. Tathā ‘‘akusalassa kammaṃ katattā upacittā vipākaṃ kāyaviññāṇaṃ uppannaṃ hoti dukkhasahagata’’nti. Gilānūpamo viññāṇupādānakkhandho vedanāgelaññena aparimuttattā. Apica cāraṇakāraṇaaparādhakāraṇakārakaaparādhikūpamā ete bhājanabhōjanabyañjanaparivesakabhuñjakūpamā cāti, evaṃ ‘upamāto’ vinicchayanayo viññātabbo.

‘Daṭṭhabbato dvidhā’ti saṅkhepato vitthārato cāti evaṃ dvidhā daṭṭhabbato pettha vinicchayanayo viññātabbo. Saṅkhepato hi pañcupādānakkhandhā āsivisūpame vuttanayena ukkhittāsikapaccatthikato, bhārasuttavasena bhārato, khajjanīyapariyāyavasena khādakato, yamakasuttavasena aniccadukkhānattasaṅkhatavadhakato daṭṭhabbā.

Vitthārato panettha pheṇapiṇḍo viya rūpaṃ daṭṭhabbaṃ, udakapubbuḷo viya vedanā, marīcīkā viya saññā, kadalikkhandho viya saṅkhārā, māyā viya viññāṇaṃ. Vuttañhetam -

‘‘Pheṇapiṇḍūpamaṃ rūpaṃ, vedanā pubbuḷūpamā;
Marīcīkūpamā saññā, saṅkhārā kadalūpamā;
Māyūpamañca viññāṇaṃ, desitādiccabandhunā’’ti.

Tattha rūpādīnaṃ pheṇapiṇḍādīhi evaṃ sadisatā veditabbā -yathā hi pheṇapiṇḍo nissārova evaṃ rūpampi niccasāradhuvasāraattasāravirahena nissārameva. Yathā ca so 'iminā pattamā vā thālakaṃ vā karissāmī'ti gahetum na sakkā, gahitopi tamattham na sādheti bhijjateva; evaṃ rūpampi 'nicca'nti vā 'dhuva'nti vā 'aha'nti vā 'mama'nti vā gahetum na sakkā, gahitampi na tathā tiṭṭhati, aniccaṃ dukkhaṃ anattā asubhaññeva hotīti. Evaṃ 'pheṇapiṇḍasadisameva' hoti.

Yathā vā pana pheṇapiṇḍo chiddāvachiddo anekasandhighaṭṭito bahūnnaṃ udakasappādīnaṃ pāṇānaṃ āvāso, evaṃ rūpampi chiddāvachiddam anekasandhighaṭṭitam. Kulavasena cettha asīti kimikulāni vasanti. Tadeva tesam sūtigharampi vaccakuṭipi gilānasālāpi susānampi. Na te aññattha gantvā gabbhavuṭṭhānādīni karonti. Evampi pheṇapiṇḍasadisam. Yathā ca pheṇapiṇḍo āditova badarapakkamatto hutvā anupubbena pabbatakūṭamattopi hoti, evaṃ rūpampi ādito kalalamattam hutvā anupubbena byāmamattampi gomahiṃsahatthiādīnaṃ vasena pabbatakūṭamattampi hoti, macchakacchapādīnaṃ vasena anekayojanasatappamānampi. Evampi pheṇapiṇḍasadisam. Yathā ca pheṇapiṇḍo utṭhitamattopi bhijjati, thokaṃ gantvāpi, samuddam patvā pana avassameva bhijjati; evameva rūpampi kalalabhāvepi bhijjati, abbudādibhāve, antarā pana abhejjamānampi vassasatāyukānaṃ vassasatam patvā avassameva bhijjati, maraṇamukhe cuṇṇavicuṇṇam hoti. Evampi pheṇapiṇḍasadisam.

Yathā pana pubbuḷo asāro, evaṃ vedanāpi. Yathā ca so abalo, agayhupago, na sakkā tam gahetvā phalakaṃ vā āsanaṃ vā kātum, gahitaggahitopi bhijjateva; evaṃ vedanāpi abalā, agayhupagā, na sakkā 'niccā'ti vā 'dhuvā'ti vā gahetum, gahitāpi na tathā tiṭṭhati. Evaṃ agayhupagatāyapi vedanā 'pubbuḷasadisā'. Yathā pana tasmim tasmim udakabindumhi pubbuḷo uppajjati ceva nirujjhati ca, na ciraṭṭhitiko hoti; evaṃ vedanāpi uppajjati ceva nirujjhati ca, na ciraṭṭhitikā hoti, ekaccharakkhaṇe koṭisatasahassasaṅkhyā uppajjitvā nirujjhati. Yathā ca pubbuḷo udakatalam, udakabindum, udakajallakaṃ saṅkaḍḍhitvā puṭam katvā gahaṇavātañcāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati; evaṃ vedanāpi vatthum, ārammaṇam, kilesajālam, phassasaṅghaṭṭanañcāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati. Evampi vedanā pubbuḷasadisā.

Saññāpi asāraḥkaṭṭhena 'marīcisadisā'. Tathā agayhupagaṭṭhena; na hi sakkā tam gahetvā pivitum vā nhāyitum vā bhājanaṃ vā pūretum. Apica yathā marīci vipphandati, sañjātūmivego viya khāyati; evaṃ nīlasaññātibhedā saññāpi nīlādiānubhavanatthāya phandati vipphandati. Yathā ca marīci mahājanaṃ vippalambheti, 'paripuṇṇavāpī viya paripuṇṇanadī viya dissatī'ti vadāpeti; evaṃ saññāpi vippalambheti, 'idaṃ nīlakaṃ subham sukham nicca'nti vadāpeti. Pītakādīsupi eseṇa nayo. Evaṃ vippalambhanenāpi marīcisadisā.

Saṅkhārāpi asāraḥkaṭṭhena 'kadalikkhandhasadisā'. Tathā agayhupagaṭṭhena. Yatheva hi kadalikkhandhato kiñci gahetvā na sakkā gopānasīdīnamatthāya upanetum, upanītam na tathā hoti; evaṃ saṅkhārāpi na sakkā niccādivasena gahetum, gahitāpi na tathā honti. Yathā ca kadalikkhandho bahuvaṭṭisamodhāno hoti, evaṃ saṅkhārakkhandhopi bahudhammasamodhāno. Yathā ca kadalikkhandho nānālakkhaṇo, aññoyeva hi bāhirāya pattavaṭṭiyā vaṇṇo, añño tato abbhantarabbhantarānaṃ; evameva saṅkhārakkhandhopi aññadeva phassassa lakkhaṇam, aññaṃ cetanādīnaṃ. Samodhānetvā pana saṅkhārakkhandhotveva vuccatīti. Evampi saṅkhārakkhandho kadalikkhandhasadisā.

Viññāṇampi asāraḱaṭṭhena ‘māyāsadisam’. Tathā agayhupagaṭṭhena. Yathā ca māyā ittarā lahupaccupaṭṭhānā, evaṃ viññāṇam. Tañhi tatopi ittaratarañceva lahupaccupaṭṭhānatarañca. Teneva hi cittaena puriso āgato viya, gato viya, ṭhito viya, nisinno viya hoti. Aññadeva cāgamanakāle cittaṃ, aññam gamanakālādīsu. Evampi viññāṇam māyāsadisam. Māyā ca mahājanam vañceti, yaṃ kiñcideva ‘idaṃ suvaṇṇam rajataṃ muttā’tipi gahāpeti. Viññāṇampi mahājanam vañceti, teneva cittaena āgacchantam viya, gacchantam viya, ṭhitaṃ viya, nisinnam viya katvā gahāpeti. Aññadeva ca āgamane cittaṃ, aññam gamanādīsu. Evampi viññāṇam māyāsadisam. Visesato ca subhārammaṇampi oḷārikampi ajjhattikarūpaṃ asubhanti daṭṭhabbam. Vedanā tīhi dukkhatāhi avinimuttato dukkhāti saññāsāṅkhārā avidheyyato anattāti viññāṇam udayabbayadhammato aniccanti daṭṭhabbam.

‘Evaṃ passantassatthasiddhito’ti evañca saṅkhepavittthāravasena dvidhā passato yā atthasiddhi hoti, tatopi vinicchayanayo viññātabbo, seyyathidaṃ - saṅkhepato tāva pañcupādānakkhandhesu ukkhittāsikapaccatthikādibhāvena passanto khandhehi na vihaññati. Vitthārato pana rūpādīni pheṇapiṇḍādisadisabhāvena passanto na asāresu sāradasī hoti. Visesato ca ajjhattikarūpaṃ asubhato passanto kabalīkārāhāram parijānāti, asubhe subhanti vipallāsam pajahati, kāmogham uttarati, kāmayogena viṣaṃyujjati, kāmāsavena anāsavo hoti, abhijjhākāyagantham bhindati, kāmupādānam na upādiyati. Vedanam dukkhato passanto phassāhāram parijānāti, dukkhe sukhanti vipallāsam pajahati, bhavogham uttarati, bhavayogena viṣaṃyujjati, bhavāsavena anāsavo hoti, byāpādakāyagantham bhindati, sīlabbatupādānam na upādiyati. Saññam saṅkhāre ca anattato passanto manosañcetanāhāram parijānāti, anattani attāti vipallāsam pajahati, diṭṭhoham uttarati, diṭṭhiyogena viṣaṃyujjati, diṭṭhāsavena anāsavo hoti, idaṃ saccābhinivesakāyagantham bhindati, attavādupādānam na upādiyati. Viññāṇam aniccato passanto viññāṇāhāram parijānāti, anicce niccanti vipallāsam pajahati, avijjogham uttarati, avijjāyogena viṣaṃyujjati, avijjāsavena anāsavo hoti, sīlabbataparāmāsakāyagantham bhindati, diṭṭhupādānam na upādiyati.

Evaṃ mahānisaṃsam, vadhakādivasena dassanam yasmā;
Tasmā khandhe dhīro, vadhakādivasena passeyyāti.

Suttantabhājanīyavaṇṇanā.

2. Abhidhammabhājanīyavaṇṇanā

32. Idāni abhidhammabhājanīyam hoti. Tattha rūpakkhandhaniddeso heṭṭhā rūpakaṇḍe vitthāritanayeneva veditabbo.

34. Vedanākkhandhaniddese ekavidhenāti ekakoṭṭhāsena. Phassasampayuttoti phassena sampayutto. Sabbāpi catubhūmikavedanā. Sahetukaduke sahetukā catubhūmikavedanā, ahetukā kāmāvacarāva. Iminā upāyena kusalapadādīhi vuttā vedanā jānitabbā. Apicāyam vedanākkhandho ekavidhena phassasampayuttato dassito, duvidhena sahetukāhetukato, tividhena jātito, catubbidhena bhūmantarato, pañcavidhena indriyato. Tattha sukhindriyadukkhindriyāni kāyappasādavatthukāni kāmāvacarāneva. Somanassindriyam chaṭṭhavatthukam vā avatthukam vā tebhūmakam. Domanassindriyam chaṭṭhavatthukam kāmāvacaram. Upekkhindriyam

cakkhādicatuppasādavatthukaṃ chaṭṭhavatthukaṃ avatthukañca catubhūmakam.
Chabbidhena vatthuto dassito. Tattha purimā pañca vedanā pañcappasādavatthukā
kāmvācarāva chaṭṭhā avatthukā vā savatthukā vā catubhūmikā.

Sattavidhena tattha manosamphassajā bhedato dassitā, aṭṭhavidhena tattha
kāyasamphassajā bhedato, navavidhena sattavidhabhede
manoviññāṇadhātusamphassajā bhedato, dasavidhena aṭṭhavidhabhede
manoviññāṇadhātusamphassajā bhedato. Etesu hi sattavidhabhede
manosamphassajā manodhātusamphassajā, manoviññāṇadhātusamphassajāti dvidhā
bhinnā. Aṭṭhavidhabhede tāya saddhiṃ kāyasamphassajāpi sukhā dukkhāti dvidhā
bhinnā. Navavidhabhede sattavidhe vuttā manoviññāṇadhātusamphassajā
kusalādivasena tidhā bhinnā. Dasavidhabhede aṭṭhavidhe vuttā
manoviññāṇadhātusamphassajā kusalādivaseneva tidhā bhinnā.

Kusalattiko cettha kevalaṃ pūraṇatthameva vutto.

Sattavidhaaṭṭhavidhanavavidhabhedesu pana nayaṃ dātuṃ yuttaṭṭhāne nayo dinno.
Abhidhammañhi patvā tathāgatena nayaṃ dātuṃ yuttaṭṭhāne nayo adinno nāma
natthi. Ayaṃ tāva dukamūlake eko vāro.

Satthā hi imasmiṃ abhidhammabhājanīye vedanākkhandhaṃ bhājento tike gahetvā
dukesu pakkhipi, duke gahetvā tikesu pakkhipi, tike ca duke ca
ubhatovaḍḍhananīhārena āhari; sattavidhena, catuvīsatividhena, tiṃsavidhena,
bahuvidhenāti sabbathāpi bahuvidhena vedanākkhandhaṃ dassesi. Kasmā?
Puggalajjhāsayena ceva desanāvilāsenā ca. Dhammaṃ sotuṃ nisinnadevaparīsāya hi
ye devaputtā tike ādāya dukesu pakkhipitvā kathiyamānaṃ paṭivijjhituṃ sakkonti,
tesaṃ sappāyavasena tathā katvā desesi. Ye itarehi ākārehi kathiyamānaṃ
paṭivijjhituṃ sakkonti, tesaṃ tehākārehi desesīti. Ayamettha ‘puggalajjhāsayo’.
Sammāsambuddho pana attano mahāvisayatāya tike vā dukesu pakkhipitvā, duke vā
tikesu ubhatovaḍḍhanena vā, sattavidhādinayena vā, yathā yathā icchatī tathā tathā
desetuṃ sakkoti. Tasmāpi imehākārehi desesīti ayamassa ‘desanāvilāso’.

Tattha tike ādāya dukesu pakkhipitvā desitavāro dukamūlako nāma. Duke ādāya
tikesu pakkhipitvā desitavāro tikamūlako nāma. Tike ca duke ca ubhato vaḍḍhetvā
desitavāro ubhatovaḍḍhitako nāma. Avasāne sattavidhenātiādivāro bahuvidhavāro
nāmāti ime tāva cattāro mahāvārā.

Tattha dukamūlake dukesu labbhamānena ekekena dukena saddhiṃ tikesu
alabbhamāne vedanāttikapīṭittikasanidassanattike apanetvā, sese labbhamānake
ekūnavīsati tike yojetvā, dutiyadukapaṭhamattikayojanavārādīni navavārasatāni
paññāsañca vārā honti. Te sabbepi pāliyaṃ saṃkhipitvā tattha tattha
dassetabbayuttakaṃ dassetvā vuttā. Asammuyhantena pana vitthārato veditabbā.

Tikamūlakepi tikesu labbhamānena ekekena tikena saddhiṃ dukesu alabbhamāne
paṭhamadukādayo duke apanetvā, sese labbhamānake sahetukadukādayo paññāsa
duke yojetvā, paṭhamattikadutiyadukayojanavārādīni navavārasatāni paññāsañca
vārā honti. Tepi sabbe pāliyaṃ saṃkhipitvā tattha tattha dassetabbayuttakaṃ
dassetvā vuttā. Asammuyhantena pana vitthārato veditabbā.

Ubhatovaḍḍhitake duvidhabhede dutiyadukaṃ tividhabhede ca paṭhamatikaṃ ādiṃ
katvā labbhamānehi ekūnavīsatiyā dukehi labbhamāne ekūnavīsattitike yojetvā
dutyadukapaṭhamatikayojanavārādayo ekūnavīsativārā vuttā. Esa dukatikānaṃ

vasena ubhatovaḍḍhitattā ubhatovaḍḍhitako nāma tatiyo mahāvāro.

Bahuvidhavārassa sattavidhaniddese ādito paṭṭhāya labbhamānesu ekūnavīsatiyā tikesu ekekena saddhiṃ catasso bhūmiyo yojetvā ekūnavīsati sattavidhavārā vuttā. Catuvīsatividhaniddese pi tesamyeva tikānaṃ vasena ekūnavīsativārā vuttā. Tathā bahuvidhavāre cāti. Tiṃsavidhavāro ekoyevāti sabbepi aṭṭhapaññāsa vārā honti. Ayaṃ tāvettha vāraparicchedavasena pālivaṇṇanā.

Idāni atthavaṇṇanā hoti. Tattha sattavidhaniddeso tāva uttānatthoyeva. Catuvīsatividhaniddese cakkhusamphassapaccayā vedanākkhandho atthi kusaloti kāmāvacaraaṭṭhakusalacittavasena veditabbo. Atthi akusaloti dvādasaakusalacittavasena veditabbo. Atthi abyākatoti tisso manodhātuyo, tisso ahetukamanoviññādhātuyo, aṭṭha mahāvipākāni, dasa kāmāvacarakiriyāti catuvīsatiyā cittānaṃ vasena veditabbo.

Tattha aṭṭha kusalāni dvādasa akusalāni ca javanavasena labbhanti. Kiriyamanodhātu āvajjanavasena labbhati. Dve vipākamanodhātuyo sampaṭicchanaavasena, tisso vipākamanoviññādhātuyo santīraṇatadārammaṇavasena, kiriyāhetukamanoviññādhātu voṭṭhabbanaavasena, aṭṭha mahāvipākacittāni tadārammaṇavasena, nava kiriyacittāni javanavasena labbhanti. Sotaghānajivhākāyadvāresupi ese va nayo.

Manodvāre pana atthi kusaloti catubhūmakakusalavasena kathitaṃ, atthi akusaloti dvādasaakusalavasena. Atthi abyākatoti ekādasannaṃ kāmāvacaravipākānaṃ, dasannaṃ kiriyānaṃ, navannaṃ rūpāvacarārūpāvacarakiriyānaṃ, catunnaṃ sāmāññaphalānanti catuttiṃsacittuppadavasena kathitaṃ. Tattha catubhūmakakusalañceva akusalañca javanavasena labbhati. Kiriyato ahetukamanoviññādhātu āvajjanavasena, ekādasā vipākacittāni tadārammaṇavasena, tebhūmakakiriyā ceva sāmāññaphalāni ca javanavaseneva labbhanti. Tāni sattavidhādīsu yattha katthaci ṭhatvā kathetum vaṭṭanti. Tiṃsavidhe pana ṭhatvā dīpiyamānāni sukhadīpanāni hontīti tiṃsavidhasmiṃyeva ṭhatvā dīpayiṃsu.

Etāni hi sabbānīpi cittāni cakkhudvāre upanissayaakoṭiyā, samatikkamavasena, bhāvanāvasenāti tihākārehi labbhanti. Tathā sotadvāramanodvāresupi. Ghānajivhākāyadvāresu pana samatikkamavasena, bhāvanāvasenāti dvīhevākārehi labbhantīti veditabbāni. Kathaṃ? Idha bhikkhu vihāracārikaṃ caramāno kasiṇamaṇḍalaṃ disvā ‘kiṃ nāmeta’nti pucchitvā ‘kasiṇamaṇḍala’nti vutte puna ‘kiṃ iminā karontī’nti pucchati. Athassa ācikkhanti - ‘evaṃ bhāvetvā jhānāni uppādetvā, samāpattipadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā, arahattaṃ pāpuṇantī’nti. Ajjhāsayasampanno kulaputto ‘bhāriyaṃ eta’nti asallakkhetvā ‘mayāpi esa guṇo nibbattetum vaṭṭati, na kho pana sakkā esa nipajjitvā niddāyanta nibbattetum, āditova vīriyaṃ kātuṃ sīlaṃ sodhetum vaṭṭatī’nti cintetvā sīlaṃ sodheti. Tato sīle patiṭṭhāya dasa palibodhe upacchinditvā, ticīvaraparamena santosena santuṭṭho, ācariyupajjhāyānaṃ vattapaṭivattaṃ katvā, kammaṭṭhānaṃ uggaṇhitvā, kasiṇaparikkammaṃ katvā, samāpattiyo uppādetvā, samāpattipadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā, arahattaṃ pāpuṇāti. Tattha sabbāpi parikkammavedanā kāmāvacarā, aṭṭhasamāpattivedanā rūpāvacarārūpāvacarā, maggaṭṭhavedanā

lokuttarāti evaṃ cakkhuviññāṇaṃ catubhūmikavedanānibbattiyā balavapaccayo hotīti catubhūmikavedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ tāva ‘upanissayavasena’ labbhanti.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate ‘iṭṭhe me ārammaṇe rāgo uppanno, anīṭṭhe paṭigho, asamapekkhanāya moho, vinibandhassa pana me māno uppanno, parāmaṭṭhassa diṭṭhi, vikkhepagatassa uddhaccaṃ, asanniṭṭhāgatassa vicikicchā, thāmagatassa anusayo uppanno’ti pariggahe ṭhito kulaputto attano kilesuppatthiṃ ñatvā ‘ime me kilesā vaḍḍhamānā anayabyasanāya saṃvattissanti, handa ne niggaṇhāmī’ti cintetvā ‘na kho pana sakkā nipajjitvā niddāyantena kilese niggaṇhituṃ; āditova vīriyaṃ kātuṃ vaṭṭati sīlaṃ sodhetu’nti heṭṭhā vuttanayeneva paṭipajjitvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tattha sabbāpi parikammavedanā kāmāvacarā, aṭṭhasamāpattivedanā rūpāvacarārūpāvacarā, maggaphalavedanā lokuttarāti evaṃ rūpārammaṇe uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatāti catubhūmikavedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ ‘samatikkamavasena’ labbhanti.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate eko evaṃ pariggahaṃ paṭṭhapeti - ‘idaṃ rūpaṃ kiṃ nissita’nti? Tato naṃ ‘bhūtanissita’nti ñatvā cattāri mahābhūtāni upādārūpaṇca rūpanti pariggaṇhāti, tadārammaṇe dhamme arūpanti pariggaṇhāti. Tato sappaccayaṃ nāmarūpaṃ parigaṇhitvā tīṇi lakkhaṇāni āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā saṅkhāre sammasitvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tattha sabbāpi parikammavedanā kāmāvacarā, aṭṭhasamāpattivedanā rūpāvacarārūpāvacarā, maggaphalavedanā lokuttarāti evaṃ rūpārammaṇaṃ sammasitvā nibbattitāti ayaṃ vedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ ‘bhāvanāvasena’ labbhanti.

Aparo bhikkhu suṇāti - ‘kasiṇaparikammaṃ kira katvā samāpattiyo uppādetvā samāpattipadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇantī’ti. Ajjhāsayasampanno kulaputto ‘bhāriyaṃ eta’nti asallakkhetvā ‘mayāpi esa guṇo nibbattetuṃ vaṭṭatī’ti purimanayeneva paṭipajjitvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tattha sabbāpi parikammavedanā kāmāvacarā, aṭṭhasamāpattivedanā rūpāvacarārūpāvacarā, maggaphalavedanā lokuttarāti evaṃ sotaviññāṇaṃ catubhūmikavedanā nibbattiyā balavapaccayo hotīti catubhūmikavedanā sotasaṃphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ tāva ‘upanissayavasena’ labbhanti.

Sotadvāre pana sadde āpāthagateti sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayeneva veditabbaṃ. Evaṃ saddārammaṇe uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatāti catubhūmikavedanā sotasaṃphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ ‘samatikkamavasena’ labbhanti.

Sotadvāre pana sadde āpāthagate eko evaṃ pariggahaṃ paṭṭhapeti - ayaṃ saddo kiṃ nissitoti sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayeneva veditabbaṃ. Evaṃ saddārammaṇaṃ sammasitvā nibbattitāti ayaṃ vedanā sotasaṃphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ ‘bhāvanāvasena’ labbhanti.

Ghānajivhākāyadvāresu pana gandhārammaṇādīsu āpāthagatesu ‘iṭṭhe me ārammaṇe rāgo uppanno’ti sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayeneva veditabbaṃ. Evaṃ gandhārammaṇādīsu uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatāti catubhūmikavedanā ghānajivhākāyasamphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ tīsu dvāresu ‘samatikkamavasena’ labbhanti.

Ghānadvārādīsu pana gandhādīsu āpāthagatesu eko evaṃ pariggahaṃ paṭṭhapeti - 'ayaṃ gandho, ayaṃ raso, idaṃ phoṭṭhabbaṃ kiṃ nissita'nti sabbhaṃ cakkhudvāre vuttanayeneva veditabbaṃ. Evaṃ gandhārammaṇādīni sammasitvā nibbattitāti ayaṃ vedanā ghānajivhākāyasamphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ 'bhāvanāvasena' labbhanti.

Manodvāre pana tīhipi ākārehi labbhanti. Ekacco hi jātiṃ bhayato passati, jaraṃ byādhiṃ maraṇaṃ bhayato passati, bhayato disvā 'jātijarābyādhimaraṇehi muccituṃ vaṭṭati, na kho pana sakkā nipajjitvā niddāyantena jātiādīhi muccituṃ, āditova vīriyaṃ kātuṃ sīlaṃ sodhetuṃ vaṭṭatī'ti cintetvā cakkhudvāre vuttanayeneva paṭipajjitvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tattha sabbāpi parikammavedanā kāmāvacarā, aṭṭhasamāpattivedanā rūpāvacarārūpāvacarā, maggaphalavedanā lokuttarāti evaṃ jātijarābyādhimaraṇaṃ catubhūmikavedanānibbattiyā balavapaccayo hotīti catubhūmikavedanā manosamphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ tāva 'upanissayavasena' labbhanti.

Manodvāre pana dhammārammaṇe āpāthagateti sabbhaṃ cakkhudvāre vuttanayeneva veditabbaṃ. Evaṃ dhammārammaṇe uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatāti catubhūmikavedanā manosamphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ 'samatikkamavasena' labbhanti.

Manodvāre pana dhammārammaṇe āpāthagate eko evaṃ pariggahaṃ paṭṭhapeti - 'etaṃ dhammārammaṇaṃ kiṃ nissita'nti? 'Vatthunissita'nti. 'Vatthu kiṃ nissita'nti? 'Mahābhūtāni nissita'nti. So cattāri mahābhūtāni upādārūpañca rūpanti pariggaṇhāti, tadārammaṇe dhamme arūpanti pariggaṇhāti. Tato sappaccayaṃ nāmarūpaṃ pariggaṇhitvā tīṇi lakkhaṇāni āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā saṅkhāre sammasitvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tattha sabbāpi parikammavedanā kāmāvacarā, aṭṭhasamāpattivedanā rūpāvacarārūpāvacarā, maggaphalavedanā lokuttarāti evaṃ dhammārammaṇaṃ sammasitvā nibbattitāti ayaṃ vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā. Evaṃ 'bhāvanāvasena' labbhanti. Yā panetā sabbesampi catuvīsatividhādīnaṃ vārānaṃ pariyosānesu cakkhusamphassajā vedanā...pe... manosamphassajā vedanāti cha cha vedanā vuttā, tā sampayuttapaccayavasena vuttāti.

Ayaṃ vedanākkhandhaniddeso.

Saññākkhandhādayopi iminā upāyena veditabbā. Kevalaṇhi saññākkhandhaniddese tikesu vedanāttikapīṭittikāpi labbhanti, dukesu ca sukhasahagatadukādayopi. Saṅkhārakkhandhaniddese phassassāpi saṅkhārakkhandhapariyāpannattā phassasampayuttoti avatvā cittasampayuttoti vuttaṃ. Dukesu cettha hetudukādayopi labbhanti. Tikā saññākkhandhasadisā eva. Viññāṇakkhandhaniddese cakkhusamphassajādibhāvaṃ avatvā cakkhuviññāṇantiādi vuttaṃ. Na hi sakkā viññāṇaṃ manosamphassajanti niddisituṃ. Sesamettha saññākkhandhe vuttasadisameva. Imesaṃ pana tiṇṇampi khandhānaṃ niddeseyeva vedanākkhandhaniddesato atirekatikadukā laddhā. Tesāṃ vasena vārappabhedo veditabboti.

Abhidhammabhājanīyavaṇṇanā.

3. Pañhāpucchakavaṇṇanā

150. Idāni pañhāpucchakaṃ hoti. Tattha pañhāpucchane pañcannaṃ khandhānaṃ “katikusalā? Katiakusalā? Katiabyākātā”tiādinā nayena yaṃ labbhati, yañca na labbhati, taṃ sabbāṃ pucchitvā vissajjane “rūpakkhandho abyākato”tiādinā nayena yaṃ labbhati tadeva uddhaṭanti veditabbaṃ. Yattha yattha ca ‘eko khandho’ti vā ‘dve khandhā’ti vā paricchedaṃ akatvā “siyā uppannā, siyā anuppannā”tiādinā nayena tanti ṭhapitā, tattha tattha pañcannampi khandhānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Seso tesāṃ tesāṃ khandhānaṃ kusalādivibhāgo heṭṭhā dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ vuttoyeva.

Ārammaṇattikesu pana cattāro khandhā pañcapaṇṇāsa kāmāvacaradhamme ārabba rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa sammasantassa paccavekkhantassa ca parittārammaṇā honti, sattavīsati rūpārūpāvacaradhamme ārabba rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa pariggahaṃ paṭṭhapentassa mahaggaṭārammaṇā, maggaṭṭhānaṃ paccavekkhantassa appamāṇārammaṇā, paññattiṃ paccavekkhaṇakāle navattabbārammaṇāti.

Teyeva sekkhāsekkhānaṃ maggaṭṭhānaṃ maggaṭṭhānaṃ honti, maggaṭṭhāle sahaṇāhetunā maggaṭṭhukā, maggaṃ garuṃ katvā paccavekkhaṇakāle ārammaṇādhipatinā maggaṭṭhāpatino, vīriyajeṭṭhakaṃ vā vīmaṃsajeṭṭhakaṃ vā maggaṃ bhāventassa sahaṇādhīpatinā maggaṭṭhāpatino, chandajeṭṭhakaṃ pana cittaṭṭhākaṃ vā bhāventassa navattabbārammaṇā nāma honti.

Atītāni pana khandhadhātuāyatanāni ārabba rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa pariggahaṃ paṭṭhapentassa atītārammaṇā honti, anāgatāni ārabba anāgaṭārammaṇā honti, paccuppannāni ārabba paccuppannārammaṇā honti, paññattiṃ vā nibbānaṃ vā paccavekkhantassa navattabbārammaṇā honti.

Tathā attano khandhadhātuāyatanāni ārabba rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa pariggahaṃ paṭṭhapentassa ajjhattārammaṇā honti, paresaṃ khandhadhātuāyatanāni ārabba evaṃ pavattentassa bahiddhārammaṇā, paṇṇattinibbānapaccavekkhaṇakālepi bahiddhārammaṇāyeva, kālena ajjhattaṃ kālena bahiddhā dhammesu evaṃ pavattentassa ajjhattabahiddhārammaṇā, ākiñcaññāyatanakāle navattabbārammaṇāti veditabbā.

Iti bhagavā imaṃ khandhavibhaṅgaṃ suttantabhājanīyādivasena tayo parivaṭṭe nīharitvā bhājento dassesi. Tīsupi hi parivaṭṭesu ekova paricchedo. Rūpakkhandho hi sabbattha kāmāvacaroyeva. Cattāro khandhā catubhūmakā lokiyalokuttaramissakā kathitāti.

Sammohavinodaniyā vibhaṅgaṭṭhakathāya

Khandhavibhaṅgavaṇṇanā nīṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια. 2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης. 1. Ανάλυση των συναθροισμάτων έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org